

Dječja književnost i laganje: istraživanje i interpretacija

Prpić, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:767445>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

MARKO PRPIĆ

**DJEČJA KNJIŽEVNOST I LAGANJE:
ISTRAŽIVANJE I INTERPRETACIJA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

MARKO PRPIĆ

**DJEČJA KNJIŽEVNOST I LAGANJE:
ISTRAŽIVANJE I INTERPRETACIJA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, 2017.

Sadržaj

SAŽETAK	i
SUMMARY	i
1. UVOD.....	1
2. DJEČJA KNJIŽEVNOST	2
3. LAŽI.....	5
3.1. Što je laž?.....	5
3.2. Različiti pojavni oblici laži	5
3.3. Dječja laž ili zašto djeca lažu?	9
3.3.1. Izbjegavanje kazne	10
3.3.2. Zaštita od opasnosti	10
3.3.3. Zaštita prijatelja od nevolje	10
3.3.4. Izbjegavanje odbacivanja	11
3.3.5. Ispunjavanje očekivanja	11
3.3.6. Ispunjavanje želja	11
3.3.7. Zadobivanje moći	12
3.3.8. Suprotstavljanje autoritetu	12
3.4. Kada djeca počinju lagati?	13
3.4.1. Sindrom Pinokija	15
3.5. Mogu li riječi lagati.....	16
4. Analiza književnih predložaka s obzirom na temu laži.....	17

4.1.	Stan i Jan Berenstain, Medvjedići uče o istini	17
4.2.	Ivana Brlić-Mažuranić, Kako je Potjeh tražio istinu	20
4.3.	Carlo Collodi, <i>Pionokio</i>	22
4.4.	Ivan Kušan, Lažeš, Melita	26
4.5.	Miroslav Slavko Mađer	41
4.5.1.	Pišta oko svijeta	41
4.5.2.	Pišta s vašarišta	42
4.5.3.	<i>Kad Pišta priča</i>	42
4.5.4.	<i>Kit u Dravi</i>	43
4.5.5.	<i>Pišta i Stipa</i>	44
4.5.6.	<i>Pišta napamet</i>	46
4.6.	Zvonimir Balog, <i>Vaze kamikaze</i>	47
5.	ZAKLJUČAK	49
	KORIŠTENI IZVORI	51

SAŽETAK

Rad analizira laž u djelima dječje književnosti (*Pinokio* Carla Collodija, *Lažeš, Melita* Ivana Kušana, *Kako je Potjeh tražio istinu* Ivane Brlić-Mažuranić, *Medvjedići uče o istini* Janice i Stanelyja Berenstain, *Pišta oko svijeta* i zbirka pjesama *Pišta s vašarišta* Miroslava Slavka Mađera, te *Vaze kamikaze* Zvonimira Baloga). Na početku rada definira se dječja književnost te se ukratko opisuje njezin postanak. Nadalje, rad definira laž, te navodi obrasce laži u ljudskome kazivanju laži. U odabranim su tekstualnim predlošcima izdvojene situacije u kojima se obrađuje laž te su prethodno opisani obrasci laganje u ljudi primijenjeni na tekstove. Osim toga, u likova se, koji su u djelima lagali, pokušao dijagnosticirati sindrom Pinokija. Fokus rada usmjeren je na dječju laž i dječje kazivanje laži.

Ključne riječi: dječja književnost, laž, laganje, sindrom Pinokija

SUMMARY

The paper analyzes lies and lying in the children's books (*Pinocchio* by Carlo Collodi, *Lažeš, Melita* by Ivan Kušan, *Kako je Potjeh tražio istinu* by Ivana Brlić-Mažuranić, *The Berenstain Bears and the Thruth* by Janice and Stanely Berenstain, *Pišta oko svijeta* and collection of poems *Pišta s vašarišta* by Miroslav Slavko Mađer, and *Vaze kamikaze* by Zvonimir Balog). At the beginning of the paper definitions of children's literature are discussed. Further, the paper defines lie and lying. In the selected texts the situations in which the lie is dealt with were singled out and the previously described forms of lying in humans were applied to them. Paper is focused on children's lies and children's lying.

Key words: Children's literature, lie, lying, Pinocchio syndrome

1. UVOD

Tema diplomskoga rada jest *Dječja književnost i laganje: istraživanje i interpretacija*, a cilj je prikazati načine na koje dječja književnost, u raznim književnim rodovima, progovara o fenomenu laganja.

Rad će istražiti fenomen laganja, odnosno laž i njezine pojavne oblike. Na temelju istraživanja laži interpretirat će se problem laganja i načini na koje dječja književnost prezentira navedeni fenomen.

Kao tekstualni predlošci odabrana su djela *Pinokio* Carla Collodija, *Lažeš*, *Melita* Ivana Kušana, *Kako je Potjeh tražio istinu*, Ivane Brlić-Mažuranić, *Medvjedići uče o istini* Stanleyja i Janice Berenstain, *Pišta oko svijeta* i zbirka pjesama *Pišta s vašarišta* Miroslava Slavka Mađera te *Vaze kamikaze* Zvonimira Baloga. U djelima će se propitati razlozi zbog kojih likovi odabranih djela lažu, odnosno kazuju laži, te pate li od sindroma Pinokija. S obzirom da su glavni junaci navedenih djela djeca, rad će naglasak staviti na dječju laž i izmišljanje.

Prvi će dio rada nastojati definirati pojam dječje književnosti, s osvrtom na rađanje dječje književnosti, dok će drugi dio rada pokušati objasniti i definirati fenomen laži i laganja. Osim toga, drugim će se dijelom nastojati uočiti te objasniti pojavni oblici laži, te njihovi mogući obrasci. Uz to, obratit će se pažnja na razloge laganja.

Prvi se zapisi o laži pojavljuju oko 900. godine prije Krista, te se od tada do danas pokušavaju uočiti obrasci laganja. Savršena metoda prepoznavanja laži nikada nije otkrivena. Suočavanje s laži i laganjem u okviru kritike, odnosno interpretacije djela dječje književnosti gotovo ne postoji. Upravo će se u zadnjem dijelu ovoga rada uočeni obrasci i razlozi laganja primijeniti na odabrana djela u svrhu interpretacije prikazanih laži u djelima. Dakle, izdvojit će se situacije u kojima likovi lažu, te će se prethodno objašnjenim obrascima pokušati pojasniti razlozi laganja.

2. DJEČJA KNJIŽEVNOST

Cvitan (1970: 22) tvrdi da je na pitanje što je dječja književnost jednako „jednostavno odgovoriti kao i odgovoriti na pitanje *što je dijete*.“ No, nameće se pitanje je li dječja književnost zapravo književnost za odrasle samo umanjena za stanoviti broj komponenata i struktura ili je ona entitet s cijelim brojem, ali sasvim drukčije raspoređenih komponenata i struktura (Cvitan 1970). Djela dječje književnosti su „predsoblje“ književnosti za odrasle, tvrdi Cvitan (1970: 23).

Sasvim je jasno da je dječja književnost razgranata i bogata književnost koja ima svoje norme, svoju tematiku i svoje čitaoce (Crnković, 1990). Dječja je književnost, smatra Crnković, posebni dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi, a koja su ili svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob, te ih gotovo isključivo ili najviše čitaju djeca (Crnković, 1990).

Dječja književnost¹, odnosno književno stvaralaštvo prilagođeno je mlađima, namijenjeno je kućnom, predškolskom i školskom odgoju. Izdvajanje dječje književnosti iz korpusa nacionalne ili svjetske književnosti opravdava se, uz ostalo, funkcijom stvaranja navike čitanja u najranijoj dobi². Ujedno se dječju književnost definira jednostavnim stilom, opisima te dječjim likovima i junacima (Hameršak, Zima, 2015). O dječjoj se književnosti raspravlja na sadržajnoj razini, a dijete se razumijeva kroz zaštitu.

Upravo na temelju zaštite nastajala je i prva dječja književnost, inicirana od strane tiskarstva, te zatim publike. Tadašnja crna pedagogija imala je kao predložak dionizijsko dijete koje ili je dobro ili je loše, odnosno poslušno je ili se u suprotnome neće smjeti igrati, te apolonsko dijete koje će odrastanjem gubiti svoje osobine. Osim toga, dječja književnost leži na temeljima početnica kao funkcionalnih knjiga, katekizama te nabožnih djela vezanih uz vjersko poučavanje.

¹ Dječja književnost, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567>, pristupljeno 19. kolovoza 2017.

² Dječja književnost, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567>, pristupljeno 19. kolovoza 2017.

Dok je za konstituiranje polja nedječje književnosti potreban tekst na izvornom narodnom jeziku, pri konstituiranju polja dječje književnosti je sasvim drukčije. Konkretnije, u počecima se i prijevod smatrao ravnopravnim „domaćim“ djelima. U konačnici, polje stvaraju publika, odnosno djeca, te nakladnici, bilo privatni ili javni.

Upravo je nakladništvo velikim dijelom utjecalo na to da se dječju književnost nerijetko definiralo kao dječju lektiru, iako je bilo očito kako je dječja lektira širi pojam, jer obuhvaća i djela izvan područja umjetničke književnosti, a na samom književnom području obuhvaća i djela koja ne idu u dječju književnost (Crnković, 1990).

Rasprave i refleksije o tekstovima i mehanizmima dječje književnosti ključne su, navode Hameršak i Zima (2015), za diferencijaciju, a vrlo često i evaluaciju polja dječje književnosti. Upravo će iz tog razloga ovaj rad nastojati pažljivo ispitati fenomen laganja unutar polja dječje književnosti.

Kao književnost, dječja je književnost umjetnost riječi i za nju vrijede sve odrednice kojima se označuje književnost kao umjetnost (Crnković, Težak, 2002). Djeca su ljudi koji još nisu dostigli zreli stupanj tjelesnoga i društvenoga razvoja, te je stoga njihovo poimanje svijeta, krug interesa, dubina i širina percepcije i osjećajnost drukčiji nego u odraslih (Crnković, Težak, 2002). Dječja književnost je književnost namijenjena djeci, navode Crnković i Težak (2002). Pri definiranju dječje književnosti u prvome je planu postojanje dječjih pisaca, koji pišu za dijete, namjenjuju knjigu djetetu, kao i spoznaja da su mnogi „nedječji“ pisci pojedina djela svjesno namijenili djetetu (Crnković, 1990: 3). Navedeni kriterij nazivamo kriterijem namijenjenosti književnoga djela djetetu i u vezi s tim i njegove prilagođenosti (Crnković, 1990).

„Mali čovjek odmalena se navikava na poslušnost i prihvaćanje porodičnih i društvenih normi. Ličnost mu je potisnuta izvan događanja, on je objekt odgoja i pruža mu se lažna, idealistička slika svijeta. Pjesnici se prihvaćaju Sizifovoga posla da pjesmom učine da mali čovjek postane dobar, da prihvati sugerirana pravila života i ponašanja“ (Idrizović, 1984: 48).

Upravo se u polju dječje književnosti primjećuje dvojnost diskursa (Hunt, 2005), to jest odnosa prema djeci. Djeca, mogu biti konstruirana, shvaćena kao nemoćni objekti, ali i kao subjekti koji će se oduprijeti objektivizaciji njih samih, tvrdi Hunt (2005).

Unatoč Cvitanovoj tvrdnji o jednostavnosti odgovora na pitanje što je dječja književnost, Hameršak i Zima (2015:52) navode kako teza od dječjoj književnosti kao umjetnosti u konačnici vodi prema pitanju „postoji li uopće dječja književnost.“ Također, Hameršak i Zima (2015: 52) dovode u pitanje izdvojenost dječje književnosti kao zasebne književnosti, „ako je, u skladu s postulatima klasične estetike, književnost jedna i jedinstvena.“

Hameršak i Zima (2015) ističu i problem nesuglasnosti teoretičara književnosti oko shvaćanja dječje književnosti i književnosti uopće. Ujedno napominju kako je bitno promisliti o kontekstu u kojem je određen tekst nastao (Hameršak, Zima, 2015), jer djela dječje književnosti za sobom nose utjecaje vremena u kojem nastaju.

Rađanje dječje književnosti dokaz je kulturnijeg odnosa i naprednijeg shvaćanja djeteta, znak demokratizacije društva (Alečković, 1970). Navedeno znači kako dječja književnost ipak ne predstavlja raskid s tradicijom (Alečković, 1970). Koliko god specifična bila i svojevremeno odvojena od nedječje književnosti, dječja se književnost nije mogla odvojiti od vremena, socijalnih uvjeta sredine koja je okružuje, te od kompleksa ideja koje je pokreću, ali i namjene koju su joj dodijelile starije generacije u želji da odgoje mlade (Alečković, 1970). Prvotna je dječja književnost stvarana prerađivanjem književnosti za odrasle ili je književnost za odrasle bili u svojim najjednostavnijim dijelovima bila posuđivana izravno dječjoj književnosti (Alečković, 1970).

Često namijenjena funkcija književnosti jest provjera čitanja i razumijevanja pročitano, što se nerijetko temelji na osobnim iskustvima učitelja i nastavnika, a manje stvarnim potrebama koje izražavaju učenici u svojim slobodnim promišljanjima (Visinko, 2008). Iako su interesi djece različiti, Visinko (2008) pretpostavlja kako su u središtu zanimanja mladeži teme poput odnosa među ljudima, osobito odnosa među spolovima i među vršnjacima, problemi koji se javljaju u obitelji i u školi, napose problemi koji obuhvaćaju sve dobne skupine kao što su alkohol, pušenje i droga, te danas sve izrazitije nasilje prema drugome i prema sebi. Nadalje, Hranjec (2008) smatra kako uvođenje suvremenih pošasti,

općenito tabu tema predstavlja iznimnu hrabrost, te uočava (Hranjec, 2009) kako se upravo u dječjoj književnosti tematski kompleks limitira s obzirom na čitateljevo percipirano (ne)iskustvo.

3. LAŽI

3.1. Što je laž?

Hrvatska enciklopedija³ definira laž kao „svjesno izrečenu neistinu, namjerno iskrivljen i neistinit iskaz.“ Seager i Mann (2009) navode kako su mnogi pokušali definirati laž, ali uočavaju kako naposljetku najbolje definicije sadrže određene sastavnice. Kako bi se naše riječi smatrale lažnima nužno je postojanje namjere da se nekoga zavara (Seager, Mann, 2009). Prilikom izricanja laži, čovjek koji laže se ne mora nužno „izvući“, ali mora vjerovati da je uspješno prevario slušatelja. Također, slušatelj ne smije unaprijed znati da će čuti laž. S obzirom na navedene kriterije, Seager i Mann (2009: 16) navode kako prihvatljiva definicija laži može glasniti: „namjerno djelovanje koje ne mora biti uspješno, da slušatelj povjeruje u nešto što lažljivac zna da je neistinito, i o čemu slušatelj nije prethodno obaviješten.“ Petrović (1964: 21) laž definira kao priopćavanje, „govorom ili postupcima, neistinitosti da bi se bližnji doveo u zabludu.“

3.2. Različiti pojavni oblici laži

Kao što postoje brojni pojavni oblici ljudskoga ponašanja tako Laniado i Pietra (2008) navode različite oblike neistina, odnosno laži. „Istina dolazi prirodno, kaže psiholog Bruno Verschuere (prema Bhattacharjee, 2017:25), a „laganje traži napor i britak elastičan um.“

³ Laž, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35715>, pristupljeno 18. kolovoza. 2017

Laži koje uljepšavaju život su poput ruža za usne (Laniado, Pietra, 2008). Ženu koja koristi ruž za usne, navode autori (Laniado, Pietra, 2008), možda se može smatrati lažnom te se isto događa i s navedenom kategorijom, odnosno pojavnim oblikom laži. Na kraju krajeva, laži koje uljepšavaju život i dalje su laži (Laniado, Pietra, 2008). No, i oni koji ih izgovaraju, i oni koji ih slušaju rado ih prihvaćaju, jer nam pomažu da se predstavimo boljima negoli to zaista jesmo, oživljavaju razgovor te daju boju crno-bijelome filmu života (Laniado, Pietra, 2008). Navedeno činimo kazivanjem izmišljotina, maštarijama, razmetanjem, pričanjem bajki i budalaština, paradoksa, pretjerivanjem, napuhivanjem, hvastanjem preuveličavanjem i prepričavanjem legendi (Laniado, Pietra, 2008).

Laži koje olakšavaju život su „začini civilizacije“ (De La Rochefoucauld, prema Laniado, Pietra, 2008: 12), odnosno predstavljaju načine kako negirati, a da se koga ne uvrijedi ili izbjeci istinu koja bi bila suviše opora. Živote si olakšavamo laskanjem, eufemizmima, ispričama, amnezijama, nepredvidivim zaduženjima, prenemaganjima, pohvalama, poštovanjem, izgovorima, zaboravljivošću, izlikama i dosjetkama (Laniado, Pietra, 2008).

Nerijetko se izrugujemo, koristimo ironiju te zadirkujemo jedni druge, ali i klevećemo, brbljamo s ciljem ogovaranja, sarkastični smo, ocrnujemo te se satirično podrugujemo, zbijamo šale i smišljamo nadimke, zajedljive dosjetke (Laniado, Pietra, 2008). Navedena ponašanja i postupke svrstavamo u laži koje vrijeđaju. Činjenica je da ismijavanje drugih, zadirkivanje te nadijevanje pogrđnih nadimaka nosi sa sobom, pored kleveta, i deformaciju stvarnosti koja može raniti i ostaviti duboke posljedice (Laniado, Pietra, 2008). Laniado i Petra ovu skupinu uspoređuju s ulaskom u prostorije prekrivene konkavnim i konveksnim zrcalima gdje svi izgledamo neprirodno debeli, mršavi, niski ili visoki te se smijemo jer znamo da smo u stvarnosti drukčiji od odraza u takvim zrcalima, no onaj tko još nije razvio svijest, to jest sliku o samome sebi, primjerice maleno dijete, može zbog ismijavanja briznuti u plač. Sarkazam se, zbog karakteristične nepravednosti i zlobe, dopada zločestima, a „glupani“ mu zbog njegove bezobzirnosti pridaju važnost, navodi Wendell Holmes (prema Laniado, Pietra, 2008: 13). Ironija i sarkazam izazivaju suprotan učinak, pogotovo u razgovoru s djecom; u najboljem slučaju djeca to neće razumjeti, što može rezultirati pravim mučenjem (Laniado, Pietra, 2008).

Laži koje osiromašuju su laži koje iznevjere povjerenje i time uništavaju prijateljske i poslovne odnose, a razaraju obitelji (Laniado, Pietra, 2008). Navedene drastične posljedice mogu biti rezultat izopačenosti, krivotvorenja, makijavelizma, iskrivljavanja, obmana i prijevara, domišljatosti i lukavosti, spletke i maskiranja, pomutnji i patvorenja te oponašanja, zabluda, smicalica, intriga i izdaja (Laniado, Pietra, 2008).

Osim što lažima nastojimo zavarati druge, često pokušavamo zavarati i sami sebe. Konkretnije, za laganje su potrebni varalica, odnosno onaj koji laže, i prevareni, to jest onaj koji je na laž „nasjeo“ ili „zagrizao mamac“ (Laniado, Pietra, 2008: 14). U slučaju samozavaravanja radi se o istoj osobi s dvostrukom ulogom. Sami sebi lažemo kako se ne bismo, navode Laniado i Pietra (2008), suočili s neodrživim situacijama, kako bismo odbili promisliti o nekim mučnim događajima, zatomili vlastite nemire i slično.

Dvoličnost, pretvaranje, tromost, licemjerje, mistifikacije, simulacije pojavni su oblici laži koje opterećuju dušu (Laniado, Pietra, 2008). Cilj ovakvoga ponašanja jest uvijek isti – predstaviti se drukčijima nego što uistinu jesmo (Laniado, Pietra, 2008). Za razliku od laži kojima, poput kozmetičkih zahvata, nastojimo uljepšati svakodnevni život, hipokrizija, to jest dvoličnost „prodire u našu dušu, prlja osjećaje i truje život“ (Laniado, Pietra, 2008: 14).

Ljudi ne očekuju laži, a većinom žele čuti ono što čuju (Bhattacharjee, 2017). Konkretnije, pružamo iznimno malo otpora varkama koje nam se sviđaju i tješe nas, bilo da je riječ o lažnoj pohvali ili obećanju (Bhattacharjee, 2017). Istraživači su pokazali da smo posebno skloni prihvatiti laži koje potvrđuju naš svjetonazor (Bhattacharjee, 2017).

Treba uzeti u obzir kako svaki pokušaj klasifikacije laži ostaje fragmentaran i nezadovoljavajući, odnosno moramo biti svjesni da jednostavne, prostodušne laži ne postoje (Laniado, Pietra, 2008). Svaka neistina, to jest svaki pojavni oblik laži ima cilj koji mora ostvariti, manu koju treba prikriti ili osjećaj koji je potrebno zatomiti; a sve su to pojavnosti koje boje laž manje ili više zagasitim tonovima (Laniado, Pietra, 2008).

Roditeljska laž djetetu predstavlja veliki problem, jer dijete još nema dovoljno iskustva pa vjeruje svemu što mu drugi govore (Laniado, Pietra, 2008). Psihologinja Micheletti se slaže s navedenim te tvrdi kako prevara ostavlja traga na djetetu, neovisno o dobi u kojoj

se nalazi (prema Laniado, Pietra, 2009. 27). Potvrde nalazimo i u istraživanjima koja navode kako djeca koja lažu češće dolaze iz obitelji u kojima se istina ne cijeni pretjerano ili su pak blagonaklone prijestupničkim ponašanja (Laniado, Pietra, 2009).

Roditelji govoreći laži ne čine ništa korisno kako bi podučili svoje dijete (Laniado, Pietra, 2009). Posljedica je dječji gubitak povjerenja, ne samo u odrasle, nego i u samoga sebe (Laniado, Pietra, 2009). Dijete ne može razumjeti svrhu čestih roditeljskih lažnih isprika, već će ih smatrati zastrašujućima (Laniado, Pietra, 2009). Kasnije će, kako odrasta, dijete samo, prema viđenom obrascu, posegnuti za lažima koje će mu osigurati, recimo, udobnost (Laniado, Pietra, 2009). S druge strane, roditelji se samo izlažu opasnosti širenja, dan za danom, granica dopuštenoga (Laniado, Pietra, 2009). Roditelji se, kako bi prikriili vlastite prijevare u kratkome vremenu, gotovo neprimjetno, nalaze uhvaćeni u mreži sitnih laži ili poluistina koje, da bi se ispravile iziskuju nove laži, četvrtine ili polovine laži (Laniado, Pietra, 2009). Dijete ne shvaća nijanse, četvrtine i polovine naših laži, ali će ih zato savršeno naučiti i postati prvak u onome što se naziva „prešutnom ogradom“, odnosno „mentalnom rezervacijom“ (Laniado, Pietra, 2009: 31). Riječ je o objektivno istinitoj frazi koja, međutim klizi u prijevaru i laž (Laniado, Pietra, 2009). Navedeno riskiramo, kada dijete upoznajemo sa svakodnevnim komplimentima, uobičajenim frazama ili ohrabrenjima koja su potrebna – iako nitko u njih ne vjeruje (Laniado, Pietra, 2009). Djeca, za razliku od roditelja, ne razumiju njihovu svrhu (Laniado, Pietra, 2009), bivaju zbunjena, što može prouzrokovati trenutne probleme ali i dalekosežne posljedice.

Upravo je pitanje granice iznimno važno kod roditelja, a sociolozi i neuroznanstvenici tvrde kako je laganje postalo priznato kao duboko ukorijenjena ljudska crta te je zbog toga vrlo teško povući granicu i reći „dosta!“ (Bhattacharjee, 2017). Međutim, Bhattacharjee (2017) uočava kako je većina ljudi spremna u određenome stupnju prestati lagati i odrediti granicu. Navedeno je varijabilno od kulture do kulture, jer je zapravo određeno normama stvorenima neizrečenim konsenzusom (Bhattacharjee, 2017).

3.3. Dječja laž ili zašto djeca lažu?

Na pitanje zašto djeca lažu nerijetko čujemo kako su ih odrasli naučili lagati, ili su im rekli da je laganje dobro. Roditelji u određenim okolnostima od djece traže da lažu i pokažu im kako je to u redu. No djeca lažu i iz drugih razloga, primjerice da izbjegnu kaznu, da se zaštite od opasnosti, da zaštite prijatelje od nevolje, da izbjegnu odbacivanje, da ispune očekivanja, da ispune želje, da dobiju moć, te da se suprotstave autoritetu (Seager, Mann, 2009).

Laniado i Pietra (2008) dijele dječje laži na prvu i nepravu laž. Prva laž koju dijete izgovori je jednosložna riječ: jednostavno *ne* tamo gdje je trebalo biti *da* (Laniado, Pietra, 2008). Takvo *ne* prikriva tri osnovne potrebe: (1) izbjegavanje kazne; (2) brisanje krivnje; (3) dokazivanje vlastite neovisnosti (Laniado, Pietra, 2008). Neprave laži, za razliku od onih pravih, ne negiraju stvarnost kako bi nas odvučle u zabludu, već jednostavno govore o jednoj drugačijoj stvarnosti (Laniado, Pietra, 2008).

U mnogim je kulturama laž, posebice dječja, uzdignuta na razinu tabu teme. Razlog tomu jest odbijanje prihvaćanja svojevrsnoga neuspjeha u odgoju djece. Laganje je ipak dio razvojnoga procesa, poput hodanja i govora, te djeca lagati nauče između druge i pete godine i najviše lažu kada isprobavaju svoju neovisnost, navodi Bhattacharjee (2017). Naučiti lagati sasvim je prirodno, navodi Bhattacharjee (2017). Nadalje, Bhattacharjee (2017) tvrdi da djeca postaju bolja u laganju što su starija. „Laganje postaje sve sofisticiranije zbog razvoja sposobnosti djece da se stave u tuđu kožu“ (Bhattacharjee, 2017: 28). Dječje laganje je svojevrsna „razvojna prekretnica“ (Bhattacharjee, 2017: 28).

Laganje je nešto čemu je većina nas zapravo vrlo vična, navodi Bhattacharjee (2017: 24). Lažemo s lakoćom, na veliko i malo, a naša je sposobnost za neiskrenost, to jest laganje, jednako je dio našega bića kao i potreba da vjerujemo drugima, zbog čega smo, što je ironično, vrlo loši u otkrivanju laži (Bhattacharjee, 2017). To što ljudi imaju talent za varanje jedni drugih lažima „ne bi nas smjelo iznenaditi“, tvrdi Bhattacharjee (2017: 24). Laganje je vrlo lako usporediti s drugim oblicima moći, odnosno može se shvatiti kao sposobnost upravljanja drugima bez uporabe fizičke sile (Bhattacharjee, 2017).

3.3.1. Izbjegavanje kazne

Samoodržanje je snažan nagon kod svih vrsta životinja, a ljudi nisu ništa drukčiji, posebice djeca (Seager, Mann, 2009). U većini obitelji, kada dijete prvi put učini nešto loše, ono je kažnjeno (Seager, Mann, 2009). Nijedno dijete ne voli kazne, te će stoga uvijek tražiti načine da ih izbjegne. Poprilično brzo shvate i nauče da je laganje jedan od načina (Seager, Mann, 2009). Navedeno se pokazalo poprilično točnim i predvidljivim kada dijete sazna da je moguća kazna teška, teža od puke „bukvice“ (Seager, Mann, 2009).

3.3.2. Zaštita od opasnosti

Zaštita od tjelesne opasnosti jedan je od razloga zašto djeca lažu (Seager, Mann, 2009). Primjerice, dijete može lagati nasilniku u školi („moj će stariji brat doći i srediti te ako me ne pustiš na miru“) ili odraslima koji izgledaju opasno („moja će mama doći svaki čas, zato se maknite“) (Seager, Mann, 2009: 75). Riječ je o vrlo jakome nagonu za preživljavanjem, zbog kojega će mnoga djeca bez razmišljanja lagati kako bi se spasila, ne misleći na posljedice (Seager, Mann, 2009).

3.3.3. Zaštita prijatelja od nevolje

Osim što lažu da spase sebe od kazne, mnoga će djeca lagati da zaštite prijatelje, čak i ako znaju da će zbog toga biti kažnjena (Seager, Mann, 2009). Čovjek, od malih nogu, ima težnju stvaranja jakih i značajnih veza s drugima, bile to ljubavne veze (na što se obično ne nailazi kod djece) ili prijateljstva (Seager, Mann, 2009). Kada se sklopi prijateljstvo, najčešće je to čvrsta veza, a djetetu je iznimno važno da bude odano svojem prijatelju, te je stoga vrlo često spremno lagati za prijatelja kako bi sačuvalo tu vezu (Seager, Mann, 2009). Pogotovo će lagati da zaštiti prijatelja ako vjeruje da će prijatelj upasti u veću nevolju od njega ako prizna neki prijestup (Seager, Mann, 2009).

3.3.4. Izbjegavanje odbacivanja

S obzirom na ranije navedenu važnost prijateljstva i očuvanja veze prijateljstva, djeca će lagati da ih druge skupine ne bi odbacile (Seager, Mann, 2009). Čovjek ima duboko usađenu iskonsku potrebu da bude dio skupine ili društvene mreže; „ta potreba potječe od naših špiljskih predaka, kada su uvjeti bili toliko loši da pojedinac nije mogao preživjeti sam“, tvrde Seager i Mann (2009: 76). Moramo biti, tvrde nadalje Seager i Mann (2009), dio skupine kako bismo imali dobro mišljenje o sebi i pojačali svoje samopouzdanje. Prema tome, ako dijete osjeća da mu prijete izbacivanje iz skupine, bez obzira jesu li to prijatelji ili članovi neke druge skupine, često će lagati da sačuva svoj položaj i da na taj način zaštiti vlastito samopouzdanje (Seager, Mann, 2009).

3.3.5. Ispunjavanje očekivanja

Djeca, ali i odrasli, vole da su drugi zadovoljni njima, bez obzira radi li se o prijateljima ili nekome drugome, primjerice roditeljima (Seager, Mann, 2009). U posljednjem slučaju, roditelji često imaju velika očekivanja od djece, što izražavaju pohvalama na račun djeteta (Seager, Mann, 2009). Zbog toga, ako dijete više nije sposobno ispunjavati očekivanja roditelja, moglo bi doći do zaključka da je iznevjerilo roditelje i osjetiti potrebu da laže kako ih ne bi razočaralo (Seager, Mann, 2009).

3.3.6. Ispunjavanje želja

Katkad će manja djeca lagati da ispune svoje želje (Seager, Mann, 2009). Moguće je da gledajući televiziju nauče da su bogati ljudi omiljeniji od siromašnih, pa će prijateljima pričati da su mama i tata bogati, u nadi da će na taj način postati omiljenijima (Seager, Mann, 2009). „Osim toga, djeca mogu lagati i kada im je istina dosadna, a imaju bujnu maštu koja se želi malo razmahati“ (Seager, Mann, 2009: 77)

S druge strane, djeca mogu lagati i kako bi izbjegla neugodnosti (Seager, Mann, 2009). Po svojoj naravi djeca vole uživati, odnosno žele raditi samo one stvari koje ih usrećuju (što nije rijetkost ni kod odraslih osoba), pa će zbog toga lagati da izbjegnu neželjene

dužnosti i obaveze, primjerice, tako da kažu da su oprali zube prije spavanja, iako nisu, navode Seager i Mann (2009). I, naravno, moguće je da je djeci uzbudljivo to što su uspjeli nasamariti mama i/ili tatu, zaključuju Seager i Mann (2009).

3.3.7. Zadobivanje moći

Ako dijete osjeća nesigurnost, naći će načina da učvrsti samopouzdanje, navode Seager i Mann (2009). Jedan od tih načina je stjecanje moći nad drugima, kada se osjećaju važno (Seager, Mann, 2009). Naravno, moć nije uvijek moguće steći dopuštenim sredstvima, osim ako dijete nije blagoslovljeno nekim urođenim darom zbog kojega je omiljeno među vršnjacima, pa djeca traže druga sredstva, a laganje je jedno od sredstava (Seager, Mann, 2009). Moć je moguće steći laganjem o jednostavnim stvarima, kao što je odlazak na odmor na neko egzotično mjesto o kojem govore ostala djeca, no u nekim slučajevima se moć zadobiva složenijim lažima i lažac, osoba koja laže ostaloj djeci govori stvari za koje zna da nisu istina jer mu imponira to što je uspio prevariti druge (Seager, Mann, 2009).

3.3.8. Suprotstavljanje autoritetu

Kako dijete raste tako i nastoji postati neovisno, što postiže između ostaloga time što ide do granice dopuštenoga – u većini slučajeva ono što dopuštaju roditelji (Seager, Mann, 2009). Dijete od malih nogu uči kako je u znanju moć i kada uskraćuje znanje onima iznad sebe osjeća se samostalnije, tvrde Seager i Mann (2009). Djetetu je u ovome slučaju laganje jedan od načina za napad na autoritet (Seager, Mann, 2009). Stoga kada roditelji dijete pitaju što je radilo prošle noći, čak i ako se dobro zabavilo, dijete će odgovoriti „ništa posebno“ (Seager, Mann, 2009). Na taj način dijete odrasloj osobi poručuje kako gubi vlast nad njime, upravo zato što odrasla osoba ne zna što dijete radi, navode Seager i Mann (2009).

3.4. Kada djeca počinju lagati?

Kada promatramo fenomen laganja možemo se upustiti u složenu raspravu o tome je li riječ o naučenome ili urođenome ponašanju (Muraja, 2008). Muraja (2008) tvrdi kako se radi i o urođenome i o naučenome ponašanju. Naime, kod većine ljudi se radi o kombinaciji urođenih osobina i socijalno prihvaćenih, kasnije naučenih obrazaca ponašanja (Muraja, 2008). Nema nikakve sumnje da se rađamo spremni lagati ali da tijekom života konstantno usvajamo i razvijamo nove vještine laganja. Primjer nam mogu biti, tvrdi Muraja (2008), sasvim mala djeca. Radi se o *nisam ja* situaciji i laži, odnosno malo dijete se nalazi u situaciji u kojoj sve oko njega ukazuje da je krivo za nastale probleme, a ono pri tome smireno, čak i pomalo uvrijeđeno, sjedi u neredu i odmahuje glavom poričući bilo kakvu odgovornost (Muraja, 2008). Ovakav obrazac ponašanja može se pronaći već kod djece u dobi od dvije godine, a ponekad i ranije (Muraja, 2008).

U tom periodu djetinjstva, roditelji većinom pokušavaju dijete naučiti istini, to jest upozoravaju ga na pogrešnost laganja, što jasno upućuje na činjenicu da je laganje urođen obrazac ponašanja, navodi Muraja (2008).

Zapravo, djeca od najranijih dana demonstriraju sklonost laganju, uvjereni da poricanjem istine mogu izbjeći odgovornost za ono što su učinila (Muraja, 2008). Promatramo li sasvim malu djecu, uočavamo da će u gotovo svim situacijama u kojima su svjesna da su učinila nešto nedozvoljeno u pokušaju izbjegavanja odgovornosti izabrati laž (Muraja, 2008).

Iako nam takve laži izgledaju bezazlenima i nerijetko smiješnima jer ih je moguće prozrijeti, činjenica je kako upravo taj dio procesa predstavlja svojevrsne prve korake i početke u kojima dijete uči da laž može imati negativne posljedice, ali i da se pomoću laži ponekad može izbjeći odgovornost za postupke (Muraja, 2008). Dječje uvjerenje da laž može biti korisna učvršćuje se u situacijama u kojima roditelji ne prepoznaju laž (Muraja, 2008).

Odrastanjem, stupanjem u socijalne veze, gdje urođena sklonost laganju služi samo kao osnova, djeca usvajaju nove i bolje vještine laganja (Muraja, 2008). Naravno, do toga dolazi spontano uslijed procesa odrastanja, odnosno sazrijevanja (Muraja, 2008). Svakom

uspješnom laži dodatno se produbljuje uvjerenje kako se pomoću laži mogu ostvariti željeni ciljevi, stoga se ne treba čuditi da bez sustavnoga otpora i potiskivanja dijete odraste u osobu spremnu lagati svaki put kada pomisli da od laganja može profitirati, odnosno imati koristi (Muraja, 2008).

Laganje se smatra prirodnim dijelom razvoja djeteta, navode Seager i Mann (2009). Razumljivo, moguće je da pretjerano laganje može predstavljati simptom nekog većeg problema, ali općenito gledano, to je samo faza kroz koju djeca prolaze i koju će ubrzo prerasti (iako možda ne toliko brzo koliko bi odrasli htjeli) (Seager, Mann, 2009).

Kako bi uspješno lagalo, dijete mora imati ključne dvije vještine: gledanje iz tuđe perspektive i dobro sporazumijevanje (Seager, Mann, 2009). Djeca su sposobna lagati i prije stjecanja navedenih vještina, ali nisu ni dobra ni uspješna u tome (Seager, Mann, 2009).

Sa šest godina počinje dugo „šegrtovanje“, navode Laniado i Pietra (2008), koje će zbunjenog lažljivca u prvome razredu osnovne škole unaprijediti u savršenoga majstora u višim razredima. Lagati nije jednostavno, i kao što je već spomenuto, potrebno je posjedovati razmjerno razvijene intelektualne vještine i sposobnosti. Dijete oko šeste godine počinje razvijati nejasnu svijest o tome kako se gledišta različitih osoba uvijek ne podudaraju, odnosno primjećuje da drugi sagledavaju stvari drukčije od njega i shvaća da je moguće naučiti gledati svijet različitim očima (Laniado, Pietra, 2008). Spoznavanjem navedenoga započinje duga inicijacija izučavanja različitih oblika laži, tvrde Laniado i Pietra (2008). Dijete na višu razinu prelazi lažima pomoću kojih bježi u izmišljeni svijet ili negira neku činjenicu (Laniado, Pietra, 2008). Dijete je tada sposobno lagati o vlastitim duševnim stanjima, prešutjeti svoje namjere ili odraslu osobu obmanjivati kada se radi o osjećajima, navode Laniado i Pietra (2008). Namjera za laganjem je spontana i općenita te je suštinski element egocentrične misli toga razdoblja (Laniado, Pietra, 2008). Djeci laganje postaje sasvim normalnom pojavom, dok je govorenje istine posljedica odgojnoga procesa (Laniado, Pietra, 2008).

Znanstvenici, navode Laniado i Pietra (2008), smatraju kako prijevara nije čovjekova posljedica, već mehanizam instinktivnoga preživljavanja zajednički čitavome životinjskom svijetu. Navedeni je mehanizam nužan za prilagođavanje pojedinca i

skupine okolini (Laniado, Pietra, 2008). Čovjek pritom nije nikakva iznimka, u sebi nosi genetičku osnovu koja pokreće prijetvorno ponašanje, a koju, kao i životinje, treba da bi preživio (Laniado, Pietra, 2008). Dakle, bez obzira je li to potaknuto genetskim naslijeđem ili utjecajem okoline, sigurno je da tek što nogom kroči u zgradu škole, mali školarac brzo usvaja umjetnost zavaravanja učitelja i nastavnika (Laniado, Pietra, 2008).

Nakon osme godine djeca znaju raspoznati laž iz ljubaznosti od prave laži, no to zna dovesti do sukoba, jer djeca mogu pomisliti kao su roditelji ljubazni, odnosno licemjerni i prema njima te nerijetko odlučuju uzvratiti „jednakom“ mjerom te počnu lagati (Laniado, Pietra, 2009).

Djeca nisu upoznata sa socijalnim laganjem i ne razumiju ga (Muraja, 2008). Odrasli se često nalaze u situacijama kada zbog socijalnih veza u koje su uključeni lažu, ne bi li veze ostavili netaknutima. Situacije su to u kojima odrasli zbunjuju djecu i nerijetko navode djecu na reakciju prema osobi koja je socijalno lagala, ali u takvim situacijama odrasla osoba djetetu poručuje *laži, dijete moje*, što sprječava, odnosno sustavno onemogućuje bilo kakvo odgajanje djeteta protiv laganja te zapravo roditelji nesvjesno uče djecu laganju, rušeći im kompletnu sliku o tome što je istina, a što laž (Muraja, 2008).

3.4.1. Sindrom Pinokija

Kao što smo već spomenuli, stručnjaci laganje smatraju dijelom razvoja djeteta, ali u upozoravaju kako pretjerano laganje može biti simptom znatno većeg problema (Seager, Mann, 2009).

Sindrom Pinokija, nazvan prema djelu Carla Collodija, naziv je za poremećaj teškoga ili čak patološkoga dječjega ili nedječjega laganja koje se ne može suzbiti niti spriječiti. Laniado i Pietra (2008) se vode savjetom psihijatra Novellina koji navodi niz simptoma koji bi nas, ako su istovremeno prisutni, trebali navesti da potražimo pomoć kako bismo se uhvatili u koštac s problemom.

Neki od simptoma na koje treba obratiti pozornost su:

1. Laži se ne kazuju povremeno, već su način djetetova ponašanja s ostalima. Dijete, u biti, ne laže samo roditeljima, već i nastavnicima, prijateljima, trgovcu u blizini kuće, zapravo svima;
2. Naslućuje se da želi sve i odmah. Ne može odgoditi zadovoljenje neke potrebe ili ograničiti vlastite želje;
3. Kako bi ostvarilo svoju namjeru, koristi se svim mogućim vještinama: umiljatošću, prijevarama, prijetnjama, obećanjima, glumljenjem žrtve i sl;
4. Sposobno je da na druge svali posljedice svoga nestašluka;
5. Kada smo ga uhvatili na djelu, izvanredno glumi iskreno pokajanje, ali ono nikada nije popraćeno i stvarnom promjenom ponašanja;
6. Očarano je neprimjerenim ponašanjem i radije se druži s „pametnom“ djecom koja su uključena u ne baš čista posla;
7. Krade na sitno i počinje iskušavati lake droge (Laniado, Pietra, 2008: 105-106).

„Budući Pinokio zapravo je dijete koje pati zbog dubokog osjećaja napuštenosti“, navodi Novellino (prema Laniado, Pietra, 2008: 107). Sindrom Pinokio označava patološku promjenu osobnosti, a ne uobičajeno dječje ponašanje.

3.5. Mogu li riječi lagati

Laž živi u svijetu, ona je u nama i oko nas te pred njom ne možemo zatvoriti oči, navodi Weinrich (2005). Bhattacharjee (2017) navodi kako se laganje kao ponašanje javilo nedugo nakon nastanka jezika.

Lingvistika ne može ukinuti laž, i ne može spriječiti „zastave laži“ da vijore (Weinrich, 2005: 5). Ljudi lažu pomoću jezika, kažu neistinu i govore prijetvorno, no vrlo je upitno pomaže li im jezik pri laganju, razmatra Weinrich (2005). Ako je tako, lingvistika se ne može sačuvati od velikoga problema laži (Weinrich, 2005). Ipak, ako jezik ne pomaže pri laganju ili ako se čak opire laganju, tada lingvistika može opisati što se jezično događa kada se istina izvrće u laž (Weinrich, 2005). Dakle, laž se lingvistike tiče u svakome slučaju, zaključuje Weinrich (2005).

Augustin je tvrdio kako je korištenje jezika u svrhu prijevare grijeh (Weinrich, 2005). Toma Akvinski i Bonaventura su smatrali kako su riječi jezika znakovi duha te su njihovo stavljanje u službu laži smatrali protivno njihovoj prirodi i duhu (Weinrich, 2005). „Jezik bi misli trebao objelodaniti, a ne ih skrivati“ smatra Weinrich (2005: 6). Time je znakovna funkcija jezika dovedena u pitanje, a ona je uistinu elementarna i temeljna funkcija jezika, dok laž predstavlja njezino izvrtanje (Weinrich, 2005). No, bitno je spomenuti kako književnost, ne samo dječja, živi kroz jezik (Hranjec, 2009), kakav god on bio.

Većina laži je u rečenicama te nema sumnje da se rečenicama može lagati, tvrdi Weinrich, (2005). No, riječi na koje mislimo bez ikakva kontekstualnoga određenja, ne mogu lagati (Weinrich, 2005). Ipak, dovoljan je tek mali kontekst, sintagma povezana veznikom *i*, i riječi mogu lagati, navodi Weinrich (2005). Priroda je pojmova da nastaju pomoću konteksta, konkretnije bez definicije nema pojma (Weinrich, 2005). Oni će postojati toliko dugo, koliko su nam poznati kontekst i definicija (Weinrich, 2005). U istinitost konteksta danoga rečenicama, odnosno stvorenih situacija možemo se uvjeriti ispitivanjem detalja, gdje iskrena osoba neće imati problema, a lažljivac će se dodatno zapetljati i/ili izmijeniti prethodno dani kontekst (Seager, Mann, 2009).

Za razumijevanje fenomena laži moraju se prijeći granice tekstualne lingvistike (Weinrich, 2005). Ni metaforikom, ni ironijom ni (poetskom) fikcijom, ali ni hermeneutikom nije moguće dosegnuti sve slojeve laži, posebice ako su skriveni u dubini duše (Weinrich, 2005).

4. Analiza književnih predložaka s obzirom na temu laži

4.1. Stan i Jan Berenstain, Medvjedići uče o istini

Slikovnica je, nema sumnje, prva knjiga koju dijete dobiva u ruku, i namijenjena je upravo malom djetetu (Crnković, 1990). Slikovnici bi, kako navodi Crnković (1990), trebalo dati prvo mjesto u izučavanju književnosti. Tako ćemo učiniti i u ovome radu.

Bračni par, Stanley i Janice Berenstain godine 1983. izdaju slikovnicu *The Berenstain Bears and the Thruth (Medvjedići uče o istini)* u sklopu serije slikovnica *The Berenstain*

Bears (Berenstainovi medvjedići). Po rođenju dvojice sinova, počeli su pisati dječje knjige, a prvu slikovnicu objavljuju pod naslovom *The Big Honey hunt (Lovci na med)* (Berenstain, 2014). Do danas serija sadrži više od pedeset slikovnica, od koji su neke doživjele i ekranizaciju. Slikovnice o medvjedićima predstavljaju klasik svojega žanra, a poučne priče i ilustracije su naišle na dobru reakciju kod djece diljem svijeta (Berenstain, 2014).

Medvjedići su bili sami u kući te su smišljali aktivnosti kojima bi se mogli zabavljati. Odlučili su se igrati bratovom loptom, unatoč zabrani igranja loptom u kući. Medvjedići su, igrajući se loptom, razbili maminu omiljenu svjetiljku. Strahujući od kazne, odlučili su lagati. No jedna laž ih je odvela drugoj te su se Braco i Seka medvjedići našli zapleteni u klupko laži iz kojeg se teško izvući, a kojima su povrijedili mamu.

„Moja svjetiljka!" reče Mama. 'Moja najbolja svjetiljka! Što se dogodilo?' upitala je gledajući medvjediće u oči. 'Recite mi.'

Medvjedići su pogledali Mamu u oči, zatim jedno u drugoga, i onda su počeli pričati jednu od najvećih laži ikada ispričanih u Zemlji medvjeda.

'Bila je to ptica!' počeo Braco.

'Da,' dodala je Seka, 'velika ljubičasta ptica sa žutim nogama.'

'I sa zelenim vrhovima krila', dodao je Braco.

'I sa čudnim crvenim perjem koje joj je virilo iz glave', reče Seka za kraj.

Kao što to obično biva s laži, laž o ljubičastoj ptici postajala je sve veća i veća.

'Da,' nastavili su medvjedići, 'uletjela je kroz prozor, kružila po sobi i srušila svjetiljku!'

Mama Medvjedić tužno je gledala svjetiljku.

Tata Medvjedić došao je iz stolarije.

Medvjedići su mu počeli pričati priču o velikoj ptici koja je uletjela kroz prozor i slomila svjetiljku. Bilo ju je teže ispričati drugi put. Kao prvo, nisu se mogli sjetiti kako su je ispričali prvi put.

'Zbunili ste me', reče Tata.

'Je li to bila ljubičasta ptica sa zelenim vrhovima krila no žutim nogama?'

'Ili žuta ptica s ljubičastim vrhovima i zelenim nogama?'

'Ili je... to bila bijela ptica s crnim točkama... poput one nogometne lopte iza mojeg naslonjača?'“ (Berenstain, 2014: 17-23).

Braco i Seka Medvjedić odlučili su se za, rekli bismo, tipičnu dječju *nisam ja* formu laži. Konkretnije, zajedno su učinili nešto loše, nešto za što su znali da ne smiju i k tome s posljedicom, odnosno razbijenom svjetiljkom. Kako bi izbjegli kaznu izmislili su priču o ptici te se u vlastitim lažima pogubili. Iako je ovakav tip laži karakterističan za dvogodišnjake, kako navodi Muraja (2008), ovdje se radi o očito starijoj „djeci“ medvjedićima. S obzirom na to da su brat i sestra ostavljeni sami i da razmišljaju o aktivnostima tipičnima za uzrast od šest do deset godina, zaključujemo kako je ovakav „prost“ oblik laži odabran kako bi slikovnica zadovoljila namijenjenu joj funkciju te imala odgojnoga utjecaja na publiku.

S obzirom da se radi o slikovnici, nedostaju nam podaci o bratu i sestri i njihovu uobičajenu ponašanju, stoga ne možemo reći pate li od sindroma Pinokija. Ipak, s obzirom na to da se medvjedići koriste najinfantilnijom formom laži gotovo je nemoguće pretpostaviti da medvjedići pate od sindroma Pinokija.

Ipak, uočavamo kako medvjedići nisu slagali riječima. Brat i sestra su slagali rečenicama, a rečenicama su sazdali alternativnu, izmišljenu situaciju. Gradnjom nepostojeće situacije rečenicama, dokazujemo kako nisu riječi te koje lažu, već kontekst koji dajemo riječima sazdanim u rečenice. Brat i sestra nisu bili dosljedni pri održavanju konteksta koji su zajedničkim snagama stvorili, pa su vrlo lako bili uhvaćeni u laži.

Ekranizacija⁴ ove slikovnice, uz veće izmjene scenarija, poput dodane prve laži kada majka u kući zatiče brata i sestru kako se igraju loptom – a oni slažu kako se ne igraju loptom, na jednak način prikazuje odnos prema laži. Medvjedići, baš kao u slikovnici,

⁴ Serija slikovnica *The Berenstain Bears* (*Berenstainovi medvjedići*) ekranizirana je od 1985. do 1987. godine. Autori teksta Stanley i Janice Berenstain ujedno su autori scenarija svih ekraniziranih epizoda. Epizoda *Medvjedići uče o istini* prvi je put prikazana 11. listopada 1986. godine u Sjedinjenim Američkim Državama kao peta epizoda druge sezone serije. Izvor: <http://www.imdb.com/title/tt6002610/>, pristupljeno 31. kolovoza 2017.

lažu stvarajući fiktivnu situaciju i krivicu svaljuju na izmišljenoga krivca. Ekranizirana verzija slikovnice laž prikazuje jednako lošom, kao i tiskana verzija slikovnice.

4.2. Ivana Brlić-Mažuranić, Kako je Potjeh tražio istinu

Ivana Brlić-Mažuranić *Priče iz davnina* prvi puta objavljuje 1916. godine. Priče su objavljene kao zbirka od šest bajki, a do konačne brojke od osam bajki, koje prepoznatljivo čine *Priče iz davnina*, došli smo dodavanjem dviju bajki u, deset godina starijem, trećem izdanju iz 1926. godine (Zima, 2001). Sama je Ivana Brlić-Mažuranić za svoje *Priče* govorila da su tvorene oko imena i likova uzetih iz slavenske mitologije te da je to ujedno i jedina vanjska veza koju *Priče iz davnina* imaju s narodnim predajama, navodi Zima (2001).

Unutar zbirke se nalazi i bajka, simboličkoga naslova za ovaj rad, *Kako je Potjeh tražio istinu*. Na jednoj staroj krčevini u staroj bukovoj gori živio je starac Vjest sa svoja tri unuka, Ljutišom, Marunom i Potjehom. Starac jednog proljetnog jutra šalje unuke u šumu da vide što je s pčelama. U šumi je bilo još „tamno i nemilo, jer sunce još ne bješe granulo“ (Brlić-Mažuranić, 2013: 3). Stoga, unuci pozvaše Svarožića koji im je pokazao svijet i rekao im da ostanu uz djeda i pomažu mu dok ne umre. Po povratku kući, zaboravili su Svarožićeve riječi te tada Bjesomar, koji je mrzio Vjesta jer ga je gušio dim njegove svete vatre, šalje svoje male bjesove da obmanu unuke i tako unište starca. I Marun i Ljutiša podlegnuti su riječima malih bjesova, ali Potjeh je ostao pri istini i pošao ju je tražiti. Potjeh se obmanama svoga bijesa odupirao čitavih godinu dana, dok su njegova braća postajala sve tvrđeg srca. Ljutiša i Marun zamalo ubiše vlastitoga djeda, a Potjeh je, saznajući za to, ali i istinu za kojom je tragao, poginuo.

„— 'A što si vidio leteći i što ti je kazao Svarožić?' — upita Vjest najstarijega unuka Maruna. Našao se Marun u neprilici, jer ne bijaše ništa upamtio, niti se mogaše dosjetiti, što li mu je rekao Svarožić. No ispod kamena, na kojem sjedahu, iziđe mali bijes, sasvim malen, nakazan i rogat, a siv kao miš.

Potegnu bijes Maruna odostrag za košulju i šapnu mu: 'Reci: vidio sam silena bogatstva, stotinu pčelaca, kolibu od drva tesanoga i mnogo krzna najskupljega. I rekao mi Svarožić: bit ću najbogatiji među braćom.'

Marun i ne pomisli, je li istina, što mu bijes govori nego se obradova i onda reče djedu, kako mu bijes šaptaše. Čim on reče, a bijes mu skoči u torbu, sakrije se u jedan kut torbe i ostane tamo.

Upita Vjest drugog unuka Ljutišu, što li je vidio leteći i što li kaza Svarožić? — I Ljutiša nije ništa vidio i ništa upamtio. No ispod kamena iziđe drugi bijes, sasvim malen, ružan, nakazan i rogat, a sur kao tvorić. Povuče bijes Ljutišu odostrag za košulju i šapnu mu: 'Reci: vidio sam mnogo ljudi oboružanih, mnogo lukova i strjelica i mnogo robova okovanih. I rekao mi Svarožić: bit ćeš najsilniji među braćom svojom.'

Ljutiša kao i Marun ništa ne promisli, nego bijaše veoma radostan i slaže djedu, kako mu bijes šaptaše. A bijes mu odmah zaskoči za vrat, puzne mu u košulju, sakrije se u njedrima i ostane tamo.“ (Brlić-Mažuranić, 2013: 5).

Dvojica braće, Ljutiša i Marun, slagali su djedu naivno vjerujući bjesovima. Praktički, bjesovi su ti koji su slagali koristeći Maruna i Ljutišu kao naivni medij. Ipak, ne treba ih opravdavati u potpunosti, jer su jednostavno mogli, baš kao i Potjeh, reći istinu. Obje laži iznimno su kompleksne za analizu razloga iz kojih su izgovorene. Specifičnost je obiju laži što ih kazivači nisu samostalno izmislili, a i eksplicitno je navedeno kako su to učinili nepromišljeno. No, jednako tako treba uočiti da su obojica braće laž izrekli radosni. Radost bismo ovoga puta mogli protumačiti kao želju da se djeda, pošto-poto, zadovolji, to jest da ga se ne iznevjeri. Dakle, mogli bismo govoriti o lažima kojima se žele ispuniti određena očekivanja, ako laž tumačimo u odnosu na braću Ljutišu i Maruna. No, ako laž tumačimo u odnosu na bjesove, zaključujemo kako se radi o suprotstavljanju autoritetu te iskvarenoj osobnosti.

Pate li braća Ljutiša i Marun od sindroma Pinokija nije moguće zaključiti, jer raspoložemo isključivo jednom situacijom u kojoj su slagali, a da pritom nisu bili idejni tvorci izrečenih

laži. Također, za bjesove braće Ljutiše i Maruna ne možemo sa sigurnošću reći pate li od sindroma Pinokija. Istina je kako su oba bijesa „profesionalne nevolje“ koje su navele braću na laž, međutim u njih se kao ni u braće ne prezentiraju ostali simptomi sindroma.

4.3. Carlo Collodi, *Pinokio*

Carlo Collodi, talijanski autor pravoga imena Carlo Lorenzini, pisac je jedne od najpoznatijih dječjih knjiga na svijetu. Godine 1875, odustaje od novinarskoga posla i poziva aktivnoga borca pokreta za oslobođenje Italije te se posvećuje dječjoj književnosti (Bašić, 1979). Godine 1883. objavljuje knjigu *Pinocchio, Storia di un burattino (Pinokio, doživljaji jednoga lutka)* koji je preveden na mnoge jezike, u oko 80 izdanja i u više od milijun primjeraka (Collodi, 1979). Prethodno je *Pinokio* objavljen 1882. godine u nastavcima u dječjem listu *Giornale dei bambini* (Crnković, 1990, Visinko, 2005).

Collodi svjesno isprepliće čudesno zbiljskim, te se čudesno i zbiljsko ne razlikuje, a nedostaje psihološka karakterizacija (Crnković, 1990). Iako napisan prije više od sto godina, *Pinokio* ima osobine moderne priče, navodi Crnković (1990). U djelu se otvara vedra panorama dječjeg svijeta, mašta nije sputana, ali polazi od dječjeg doživljavanja te je sazdano od „tkiva dječje igre“ (Crnković, 1990: 59).

Pinokio je fantastična priča o lutku koji je cijelo vrijeme rastrgan između dobrog i lošega. Lutak je na početku djela iznimno zločest, ne poštuje nikoga, kreće prema školi ali a na putu svrati u kazalište lutaka. Pinokio zaradi nešto novca, ali ga zli Mačak i Lija nastoje prevariti i uzeti mu dobiveni novac. Naivno vjerujući mačku i liji dječak se sasvim udaljava od doma te zapada u brojne nevolje. Na putu nekoliko puta susreće Vilu, koja je vrlo stroga i neumoljiva prema lutku, ali brine o njemu. Lutak joj daje nekoliko lažnih obećanja kako bi postao dječakom. Čitavo djelo nosi poruku kako nijedna laž ne ostaje nekažnjena, pa tako ni Pinokijeva jer ga prilikom laganja izdaje rast nosa, a isključivo ga poslušnost i marljivost mogu pretvoriti u živoga dječaka. Lutkov „otac“, Đepeto traga za Pinokijem te prilikom potrage strada na moru, odnosno proguta ga kit. Pinokio i Đepeto se u konačnici susreću u kitovoj utrobi te smišljaju plan za bijeg. Jedino je Đepeto čitavo

vrijeme blag i popustljiv, baš kao što su to roditelji prema svojoj djeci. U konačnici se Pinokio mijenja, i karakterno i fizički, odnosno postaje dobrim dječakom.

Pinokiju prilikom svakog izricanja laži, već poslovično izraste nos. Tako je prilikom prvoga boravka kod Vile, odnosno djevojčice modre kose izrekao prvu laž zbog koje mu je nos rastao. Tom ga je prilikom Vila upitala „A gdje si stavio svoja četiri zlatnika sad?“ (Collodi, 1979: 61). Pinokio je počeo nizati laži:

„– Izgubio sam ih! – odgovori Pinokio; ali je slagao, jer su mu zlatnici bili u džepu. Tek što je izgovorio laž, njegov nos, koji je već bio dosta dug, naraste odmah još dva prsta.

– A gdje si ih izgubio?

– U šumi tu blizu.

Na ovu drugu laž nos opet počne rasti.

– Ako si ih izgubio u obližnjoj šumi – reče Vila – potražiti ćemo ih i naći, jer sve što se izgubi u ovoj šumi uvijek se nađe.

– Ah, sad se sjećam dobro – doda lutkić zaplićući se – nisam četiri zlatnika izgubio, nego sam ih nehotice progutao kad sam pio lijek.

Na ovu treću laž nos mu se protegnu tako neobično, da se jedan Pinokio nije mogao okrenuti ni na koju stranu...“ (Collodi, 1979: 61).

Vila se lutkiću, zabrinutome zbog rasta, nosa smijala znajući da je lagao:

„– Zašto se smijete? – zapita se lutkić sav zbunjen i zabrinut zbog nosa koji je naočigled rastao.

– Smijem se laži koju si rekao.

– Kako znate da sam lagao?

– Laž, dijete moje, poznaje se odmah, jer ima dvije vrste: ima laži u kojih su kratke noge, a ima laži u kojih je dug nos; tvoja je točno one vrsti u kojih je dug nos.

Pinokio nije više znao ni gdje da se sakrije od stida, pa pokuša pobjeći iz sobe, ali mu ne uspije. Nos mu je bio toliko narastao, da nije više mogao proći kroz vrata.“ (Collodi, 1979: 61-62).

Prethodno je Pinokio Vili prepričavao kako su ga dva razbojnika usred noći presrela i tražila novac. Pinokio im je rekao kako nema novca, tada je slagao kako bi se zaštitio od tjelesne opasnosti, te je Vili nastavio lagati u istome tonu. Iako, vjerojatnije je kako je prvu laž Vili izrekao kako bi zatomio osjećaj nesigurnosti koji nastaje ponovnim proživljavanjem opasne situacije prilikom prepričavanja, a laganje odabire kako bi pojačao samopouzdanje, dok je druge dvije laži izrekao kako bi se spasio od nevolje odnosno od toga da Vila ne shvati kako je lagao, što mu ne polazi za rukom. Nos ga izdaje i Vila je shvatila da je lagao. Također, naknadne dvije laži možemo okarakterizirati i kao laž s namjerom ispunjavanja želje, odnosno s namjerom izbjegavanja neugodnosti, i to neugodnosti hvatanja u laži.

Kasnije, prilikom ponovnoga boravka kod Vile, Pinokio ponovno laže. Pinokio je ozlijedio svojeg školskog druga Eugenia te se kod jednoga starčića počeo raspitivati o drugu i ozljedi koju mu je nanio. Pinokio pritom starca upita zna li tko je nanio ozljedu drugu Eugeniu Pinokiju:

„– A tko ga je udario?

– Neki njegov školski drug, neki Pinokio ...

– A tko je taj Pinokio? – zapita lutkić praveći se vještim.

– Kažu, da je to neki deran, neki skitač, pravi obješenjak.

– Klevete! Sve same klevete!

– Poznaješ li toga Pinokija?

– Po viđenju! – odgovori lutak.

– A što misliš ti o njemu? – zapita ga starčić.

– Meni se čini da je dobar dječak, pun volje za naukom, poslušan, odan svome tati i svojoj obitelji ...

Dok je lutkić nizaio starcu u brk sve te laži, dodirne nos i opazi da mu se nos produljio više od jednoga pedlja. Tada sav u strahu počne vikati.“ (Collodi, 1979: 113).

Pinokio se u ovoj situaciji odlučio pretvarati da je netko drugi, a ne on sam jer ga je iznimno povrijedila činjenica da se o njemu pričao kao o „deranu, nekome skitaču i pravome obješenjaku“ (Collodi, 1979: 113). S obzirom na to da Pinokija čitavo vrijeme

prate očekivanja njegova oca i Vile, želi barem u ovoj situaciji ispuniti ta njihova očekivanja te odlučuje nepoznatome starcu lagati o sebi samome.

Pinokio je s vremenom postao sinonim za laž i laganja, pogotovo u djece. Upravo je prema imenu Collodijeva *Pinokija* nazvan sindrom Pinokija s određenim simptomima koje je, ako se pojavljuju istovremeno, potrebno tretirati (Laniado, Pietra, 2008). Pinokio, iako mu u djelu nos raste samo dva puta, zapravo laže konstantno i svugdje pa i sebi samome. Ujedno, Pinokio ne može odgoditi zadovoljenje svojih potreba, točnije nije u stanju ograničiti svoje želje, te pored škole konstantno žudi za nečim drugim, zabavnijim. Lutkić nerijetko obećava, glumi žrtvu te nastoji biti umiljat, a izvanredno – kada je uhvaćen u laži – glumi i iskreno pokajanje, koje rijetko, gotovo nikada ne rezultira promjenom ponašanja. Jedan od simptoma sindroma Pinokija jest očaranost neprimjerenim ponašanjem i djecom koja su uključena u ne baš čista posla, a simptom se očituje, odnosno možemo reći potječe od samoga Pinokija, koji je često zadivljen neprimjerenim ponašanjem i djecom koja se bave mutnim poslovima. Jedini simptom sindroma koji se ne očituje kod Pinokija jest krađa na sitno te iskušavanje lakih droga. U konačnici, lako je uočiti kako Pinokio pati od sindroma Pinokija, odnosno kako je zapravo sindrom doslovna preslika malenoga lutka.

Pinokio, osim što je izvorište inspiracije za naziv ozbiljnog psihološko-patološkog sindroma, potvrđuje tvrdnje o laganju rečenicama, a ne samostalnim riječima. Možemo reći kako Pinokio, Mačak i Lija zapravo lažu cjelovitim situacijama.

Pinokio na svome putu, možemo reći putu između dobra i zla susreće lisicu i mačka. Lija i Mačak mu se predstavljaju kao dobronamjerni prijatelji, u što Pinokio dječje naivno povjeruje.

„– Želiš li udvostručiti svoje zlatnike?

– Kako to?

– Želiš li od bijednih pet dukata učiniti stotinu, tisuću, dvije tisuće?

– Dakako! A na koji način?

– Način je veoma lak. Mjesto da se vratiš kući treba da dođeš s nama.

– A kamo ćete me odvesti?

– U zemlju Barbađana.

(...)

– Dakle – reče Lisica – zbilja hoćeš da ideš svojoj kući? Onda idi samo; a to gore po tebe!

– To gore po tebe! – ponovi Mačak.

– Promisli dobro, Pinokio, jer ti odbacuješ sreću.

– Sreću! – ponovi Mačak.

– Tvojih pet zlatnika od danas do sutra pretvorili bi se u dvije tisuće.

– Dvije tisuće! – ponovi Mačak.“ (Collodi, 1979: 40-41).

Lija i Mačak, možemo reći, profesionalni su lažovi, odnosno prevaranti. Odlučili su Pinokiju oduzeti zlatnike pod svaku cijenu, ne birajući sredstva (prijevare, prijetnje, obećanja, glumatanje, umiljatost). Sredstvo kojim se najvještije služe jest laž. Navedeno nas upućuje na postojanje simptoma sindroma Pinokija i kod lije i mačka. Mačak i Lija su prvi likovi u kojih uočavamo simptom krađe na sitno, čime se samo utvrđuje postojanost sindroma Pinokija kod dvojice prevaranta i lažljivaca.

Najpoznatija ekranizacija *Pinokija* jest ona iz 1940. godine, za koju je zaslužan Walt Disney. Iako Disney čini nekoliko promjena vezanih uz radnju, ostaje postojana pedagoška ideja o borbi dobra i zla. Jednako tako, postojan je i odnos prema laži, ali i pouke koje se izričito iznose nakon što Pinokio slaže.

4.4. Ivan Kušan, Lažeš, Melita

Lažeš, Melita jedno je od, navodi Hranjec (2004), ponajboljih Kušanovih djela. Objavljivanjem ovoga romana 1965. godine Kušan se dokazao kao majstor oblikovanja tipičnih dječjih tema i likova (Hranjec, 2002). U romanu se Kušan poigrava pedagoškim načelima kroz konzistentnu priču (Hranjec, 2004). Osim što progovara o laganju, roman *Lažeš, Melita* možemo izdvojiti i zbog feminizacije aktanta ili karakterološke feminizacije, dakle radi se o djevojčici protagonistici (Hranjec, 2004). Radi se zapravo o jednom od *najpedagoškijih* Kušanovih romana, iako se pedagogija nigdje izričito ne spominje (Hranjec, 2004).

Radnja romana odvija se u tri dana, izostaje razvedena struktura s raznim retrospektivnim umetcima, a fabula se koncentrira oko glavnoga obilježja glavnoga lika (Hranjec, 2004). Melita, glavna junakinja „iskazuje obilježje koje je tipično za dječju dob – sklonost izmišljanju, pretjerivanju“ (Hranjec, 2004: 107). „Melitu nekakav neodoljiv nagon, gotovo zanos, vuče da dograđuje ono što je netko rekao, da uveća zapaženo, da ono što se gotovo dogodilo pretvara u dogodilo se, da juri ispred nedovršenih događaja, da mijenja protagoniste događaja, da uvodi sebe u događaja u kojima nije sudjelovala“ (Hranjec, 2004: 107-108).

Kušan gradi humor romana na pretjerivanju, dovedenom ponekad do groteske (Hranjec, 2004). Pritom se pretjerivanjem misli prvenstven na Melitino pretjerivanje u laganju, to jest izmišljanju. Radnja se zapliće kada se Melitina maštanja, to jest izmišljanja počinju ostvarivati (Hranjec, 2004). Premda, pritom se može raspravljati o Kušanovom pomicanju u neobično, o otklonu u polje fantastičnog (Hranjec, 2004). Međutim, izvan je svake dvojbe, tvrdi Hranjec (2004), da se Melitinim ponašanjem aktualiziraju barem dva pitanja: „što je, zapravo, dječja mašta, gdje su joj granice te mogu li stariji prekoravati djecu i imaju li na to pravo kad i sami izmišljaju“ (Hranjec, 2004: 108).

Melita, na samome početku romana, po dolasku iz škole majci kreće prepričavati što se dogodilo u školi:

„– Znaš li, mama, što se danas dogodilo u školi? – rekla je Melita već s vrata.

(...)

– Dobro, dobro. Što se dogodilo u školi?

– Znaš, na trećem katu ... zapravo na četvrtom. Srušio se strop, znaš. Krov se srušio. Oni neće imati obuke sigurno deset dana, oni s najgornjeg kata. Jedna djevojčica je slomila nogu. Ja ti odjednom čujem: tres! Kažem ja Verici: 'Čuješ?' A ona: 'Ne čujem.? Pa opet: tres! Dvije djevojčice su stradale, slomile noge. Zamisli.

– Jesu li stradale dvije djevojčice ili samo jedna, Melita? – zapita majka i odloži novine koje je čitala.

– Dvije! Dvije, takve kao ja, tako velike, znaš ...

– A svi su bili u razredu kada se to dogodilo?

- Nisu, samo njih dvije. Ja sam baš bila kod njih, pa sam izišla i otišla gore, u svoj razred ...
- Gore, Melita? – ustade majka. – Nisi mogla otići gore kad je tvoj razred dolje. Ti si se samo mogla spustiti ako su oni na najgornjem katu, je li?
- Melita je oborila glavu. Majka ju je promatrala.
- Mama, znaš što još? ... Šiljo je gotovo poginuo. Skakao je u tramvaj, okliznuo se i ... samo što ga nije zdrobio jedan auto, veliki auto. Ja sa mu rekla: 'Nemoj, Šiljo, nemoj!' A on baš hoće. Ogulio je koljena. Uopće ne može hodati.
- A što je bilo s onim djevojčicama s najgornjeg kata? – pitala je majka primateći se. – S onima koje su slomile noge?
- Došla su kola za hitnu pomoć, znaš. Ja sam im lijepo govorila: 'Nemojte skakati u tramvaj' ...
- A zar su skakale u tramvaj one a ne Šiljo?
- (...) Melita je uzimala natraške prema vratima.“ (Kušan, 1984: 7-8).

Melita je iskazivanjem laži, odnosno izmišljanjem događaja u školi i u tramvaju htjela ispuniti očekivanja svoje majke. S obzirom na to da Melita nije najbolja učenica, i ne hvali se ocjenama majčinu je pažnju htjela zadobiti prepričavanjem najzanimljivijih događaja dana. Svjesna očekivanja koje majka najvjerojatnije ima, odabrala je lagati, odnosno izmisliti događaje. U dva je navrata Melita naglasila majci kako je ona savjetovala Šilji i djevojčicama da ne učine određene stvari, kako bi dokazala zrelost svojega postupanja, promišljenost te razinu samostalnosti. Navedeno vrlo vjerojatno čini kako bi zadovoljila očekivanja koja majka može imati prema djetetu, a to je da dijete odrasta u zrelu, odgovornu i promišljenu osobu. Melita je zasigurno htjela učiniti majku zadovoljnom, te izbjeći mogućnost da ju iznevjeri.

Majka je pritom iznimno zabrinuta te strahuje kako je njihovo dijete bolesno, jer izmišljanje i laganje smatra strašnom bolesti.

Iako je rekla da Šiljo ne može hodati, Melita odlazi sa Šiljom i Vericom učiti voziti bicikl. U jednom trenutku Melita tvrdi kako ima grč u nozi, a Šiljo je tvrdio da se grč može dobiti samo u vodi. U tom se trenutku Melita odlučuje za novu laž:

„Moj tata je jednom dobio takav grč, da znaš, kad je postavljao antenu, antenu za televizor, da je pao s krova i slomio ruku, znaš.

Šiljo pogleda prema krovu Melitine kuće, Nije vidio nikakve antene. Kosićevi su imali televizor, istina, ali ne neki veliki, skupi, nije mu trebala antena.“ (Kušan, 1984: 17).

Ovakva Melitina laž jest strategija zadobivanja moći. Melita je htjela ojačati samopouzdanje, odnosno imponiralo bi joj da je uspjela prevariti Šilju i Vericu, jer je prije same laži već dva puta pala s bicikla i udarila se. Pad s bicikla, na pragu ulaska u adolescenciju, može biti neugodno za dijete. Melita je ovom laži tražila je opravdanje za svoju nesigurnost, odnosno svojevrsni neuspjeh.

Kosićevi zatim primaju „brzjavku“ od tete Melanije te majka poziva Melitu (Kušan, 1984: 11). Melita se oprašta s prijateljima:

„– Moram ići! – ispriča se Melita i potrči prema vrtnim vratima. A onda, kao da se nečega prisjetila, zastade na vratima i dobaci: - Dobili smo važnu brzjavku. Čini se da se selimo odavde. Možda više uopće neću ići s vama u školu. Tata ide u vojsku, a mama i ja u ... Rim. Ako odem, pisat ću vam. I poslat ću vam bicikl. Zdravo!“ (Kušan, 1984: 21).

Baš kao što djeca znaju lagati o odlascima na godišnji odmor na neka egzotična mjesta, kako tvrde Seager i Mann (2009), tako i Melita nastoji među prijateljima ovoga puta zadržati moć, jer je ometena i mora se povući, ali želi i izbjeći odbacivanje pa „ispaljuje“ vrlo zanimljivu laž za koju je vjerojatno mislila da će biti dovoljno zvučna i intrigantna da zadrži Šilju i Vericu kao njene prijatelje.

Majka se počela spremati za odlazak „bolesnoj“ teti Melaniji te se brinula za svoju djevojčicu, a Melita kreće prepričavati novu epizodu dogodovština, ovoga puta o Verici, i kako to već biva – laže:

„– Mama – počela je Melita živo – znaš li što se dogodilo? Verica je gotovo došla pod auto ... Šiljo i ja smo je držali, a ona nije htjela, znaš ... Ja sam joj rekla: 'Nemoj, Verice, ti ne možeš još posve sama ...' Ali me nije slušala. Pala je i udarila glavom o pločnik. Došao je jedan striko i uzeo je, stavio u auto ...

(...)

(...) Ja nisam neozbiljna kao Verica, znaš, Lijepo sam joj rekla: 'Nemoj, Verice. Razbit ćeš se ...' Eto joj sad ... I Šilji sam rekla ...“ (Kušan, 1984: 23-24).

Kao i na samome početku romana, Melita ovom laži također želi zadovoljiti majku, što joj/nam ovoga puta izričito i naglašava. Svojim lažima joj ponovno pokušava pokazati koliko je ozbiljna i kako promišljeno postupaju, te ujedno pokušava ispuniti očekivanja svoje majke. S obzirom da majka želi Meliti povjeriti čuvanje oca i brata Nenada dok je nema, Melita kao da osjeća dužnost da majci dokaže koliko je savjesna te da joj dokaže kako je neće iznevjeriti.

Melita potom odlazi do strica Sjekire, slikara i podstanara u kući Kosićevih te mu priča kako je:

„– Mama (...) otputovala u Italiju, znate u Beč ... Ostatak će dugo. A tata je strašno bolestan. Ima slabo jako srce, hoću reći – jako slabo srce. Ne smije pušiti. Osobito kad vozi, na zavoj. On uvijek puši na zavoj, znate. Veoma opasno. Srce mu može samo - prk!

– I Nenad je strašno bolestan. Od špeka. Više se ne može zaustaviti ... da ne deblja. Ima sto pedeset kila.

(...)

– I sad ja moram cijelu godinu paziti na njih dvojicu, znate. Možda i više od godine dana. To će biti strašno. Neću moći ni u školu svaki dan ići. Kad bude razrednik zovnuo na telefon, ja ću reći: 'Žao mi je, danas ne mogu doći ... Moram paziti na tatu ...' Nitko mi neće vjerovati, ni Šiljo, ni Verica ...“ (Kušan, 1984: 34).

Melita sa stricem Sjekinom razvija prijateljski odnos, Melita u njega ima povjerenja, a i Sjekira tvrdi da i on ima povjerenja u nju. Upravo zbog potrebe da zadrži uspostavljenu prijateljsku vezu sa Sjekinom, koja je bazirana na povjerenju, Melita laže.

Melita je ostala sama s tatom i bratom, ozbiljno je shvatila majčin zadatak te zaista počinje brinuti za oca i brata te se nastoji povjeriti Verici:

„– Ja ne mogu – odgovori Melita – mama je otputovala u Pariz i ja moram kuhati. Tata je u bolnici. Jučer se sudario na zavoju. I s Nenadom je loše. Pojeo je kutijicu s puderom, maminu, znaš ... Hoću reći, puder, puder je pojeo, ne kutijicu ... Dobio je kraste po tijelu, otišao je danas u ambulantu, na polukliniku...

– A zar ti ne može pomoći onaj slikar iz vaše kuće?

– Stric Sjekira? Pa njemu je jučer Sultan gotovo odgrizao nogu ... On je u krevetu, dobio je injekcije.“ (Kušan, 1984: 49).

Melita se još jednom nalazi u situaciji kada smatra da je zbog obaveza dužna odbiti druženje s prijateljicom, ali se boji rizika konačnoga gubitka prijateljice. Stoga, ponovno laže. Ovoga puta laže o obavezama kod kuće, odnosno laže o teškom zdravstvenom stanju svojih ukućana.

Kušan kao izvorište humora za svoj roman odabire kompletne situacije (Crnković, prema Hranjec, 2004), ali gdje gdje nalazimo jezične duhovitosti poput *poluklinika* (poliklinika), *lekrama* (reklama), *veteran* (veterinar), navodi Hranjec (2004).

Melita nadalje govori ocu i bratu kako se posvađala s Vericom i Šiljom:

„– Pa ... – počne Melita neodlučno – pa ... posvađala sam se ... posvađala sam se sa Šiljom i Vericom, da ...

(...)

– Jesam! – reče djevojčica odlučnije. – Bili smo u kinu, znaš. Gledali smo onaj film 'Licifer', znaš ...

(...)

– Da, da, 'Pepeljugu' – nastavni mirno Melita – a oni su mi pričali svašta o tome filmu, Šiljo i Verica ... kako je zgodno i svašta ... i o kaubojima, i o Indijancima, znaš ... A tamo sve neki miševi, mišolovke, mačke, strašno dosadno ...

(...)

(...) – A nije samo to ... Molila sam Vericu da mi pokaže neki zadatak, iz fizike, znaš. Nije htjela, rekla je da je njoj pokazao Šiljo. Pa sam pitala Šilju. A on je rekao da mu je Verica pokazala ... pravili su budalu od mene ...

– I Verica mi je rekla da sam glupa, da ... da ništa ne shvaćam ... A Šiljo mi se rugao, a onda sam ja njima rekla ...

(...)

– Rekla sam im, bome, da su svi blesavi i uobraženi ... da su glupave njuške, da nikad nisam vidjela tako glupe njuške!

(...)

– Rekla sam im da su crkotine, mazge, smrdljivci...“ (Kušan, 1984: 53-54).

Kada je otac, odnosno autoritet, upitao Melitu što je novo u školi osjećala se napadnuto. Napadnuto, zato što ju je majka po odlasku ostavila i privremeno zadužila kao samostalan i nezavisan autoritet. Upravo zbog toga Melita novim lažima pokušava ponovno zadobiti moć te se suprotstavlja suparničkome autoritetu. Navedeno je posebice vidljivo u nastavku odlomka kada se Melita ponovno postavlja strogo prema bratu Nenadu.

Melita, Nenad i otac nastavili su jesti do trenutka kada je Melita osjetila kako joj je zub pokvaren te joj se orah zavukao pod zub. Melita je odustala od jela te rekla da se nečega sjetila:

„– Grozno! – rekla je Melita. – Sjetila sam se da sutra moramo ići, cijeli razred, na pregled zuba ... u polukliniku, znaš ... Grozno.“ (Kušan, 1984: 57).

Ova je Melitina laž teško shvatljiva. Melita se bojala zubara, zbog čega bi očekivano bilo da prikrije zubobolju, a ne da o njoj govori. Djeca inače lažu da su oprala zube, samo kako bi izbjegla neželjenu aktivnost, navode Seager i Mann (2009), dok Melita čini

upravo suprotno, te progovara o neželjenoj aktivnosti – odlasku zubaru. Ipak, uzmemo li u obzir kako je očeva reakcija bila upravo ono što Melita nije htjela – odlazak zubaru, smisao laži postaje jasnija.

Melitin otac uz pomoć Nenada te profesora Ružića odlučuje Melitine unaprijed izmišljene aktivnosti, događaje i situacije oživiti, odnosno sprovesti u djelo.

Melita je pred školom ugledala pticu, sličnu njezinom Finkiju te Verici, koja se pretvara da je ljuta na Melitu te s njom ne govori, nastoji prepričati izmišljenu dogodovštinu s Finkijem:

„– Verice, zamisli – zabrinuto otpoče Melita. – Znaš što se danas dogodilo? Čini se da se Finki izgubio ... nestao ... Ostavila sam otvorenu krletku, a meni se užasno žurilo u školu. Sad mi je palo na pamet, znaš ... Kad sam pogledala u kuhinju, nije ga bilo. Morala sam otići. Zamisli, Verice, ako je izletio van po ovom vremenu ...“ (Kušan, 1984: 60).

Verica se, zbog dogovora s Nenadom – koji pokušava „izliječiti“ Melitu od laganja, prisilno ljuti na Melitu te s njom ne govori, što Melitu čini nesigurnom. Melita, nakon što je ugledala pticu sličnu svome Finkiju, ne razmišlja ni o čemu drugome osim o njemu. S obzirom na to da je intenzivno razmišljala o Finkiju, a htjela je i razgovarati s prijateljicom iz klupe – Vericom, te u strahu od gubitka prijateljice, Melita odlučuje izmisliti priču o Finkijevu bijegu ili nestanku. Melita je osjetila prijatnju izbacivanja iz Šiljine i Veričine družine te se odlučila za laž.

Melita je svjedočila prometnoj nezgodi, te se prepala da nije stradao očev auto. Srećom, po Melitu, radilo se o automobilu „čudnoga broja 24 680“ (Kušan, 1984: 68). Melita je navedeni broj ponavljala cijeloga dana, toliko da je broj pretvorila u pjesmicu. Otac je Melitu pitao što je to što pjevuši, a Nenad se našalio kako broji njegove knedle, otac ga prekida i pita Melitu je li štogod sanjala.

„– Pa baš i jesam – poče djevojčica sjedajući za stol (...) – Da znate da sam, doista, svašta sanjala. Vozila sam se u velikoj, velikoj kočiji, kao što su one iz starih filmova ...

– I tako sam se lijepo vozila u toj kočiji – vrtjela je Melita glavom kao da želi izazvati zavist u drugoj dvojici. – Onda je došla jedna velika krasna vila i ... i onda mi je rekla: 'Melita, tvoji sretni brojevi su dva, četiri, šest, osam i nula.' Aha! Baš mi je tako rekla, da znate ...“ (Kušan, 1984: 69).

Melita se izmišljanjem sna i detalja san ponovno suprotstavlja autoritetu. Želi dio vlastitoga iskustva, onoga s prometnom nesrećom kojoj je svjedočila, zadržati za sebe. Melita ovdje jasno želi samostalnost, samostalnost pred autoritetom te mu odlučuje prešutjeti istinu izmišljajući san.

Nenad i otac već su dobrano ostvarivali tajni plan liječenja Melite od laganja i izmišljanja. Kada je Melita slagala za brojeve koje joj je šapnula vila, Nenad ju je pitao je li kupila srećku za lutriju, a dodatni problemi za Melitu nastaju kada ju Nenad traži da mu pokaže srećku.

„– E, da znaš da jesam – ogorčeno će Melita. (...) I znaš što još, Nenade? Ja sam već kupila srećku s tim brojem. Aha! Eto ti.

–Daj mi je pokaži! Ja se dam ubiti na električnoj stolici u plinskoj komori ako ti znaš kupiti srećku ...

– Ja sam je kupila, Nenade! – prijeteći sijevnu Melita očima i nožem. – Nećeš valjda reći da lažem, a?“ (Kušan, 1984: 70).

Melita, iako nije u tjelesnoj opasnosti, primorana je braniti se, braniti svoju moć. Melita, premda nije znala da treba kupiti srećku za lutriju, tvrdi da ju je kupila kako ne bi ispala nezalicom pred bratom i ocem. No, moć koju joj je majka ostavila nad bratom i ocem se morala braniti, makar i lažima.

Melita odlazi od oca i brata te se, uslijed neobičnih ostvarenja njezinih izmišljotina u režiji oca, Nenad i ostalih pomagača, osjeća krivom.

„– Onda, nemaš, a?

Djevojčica udari nogom o zemlju, kao što bi gdje kad učinila i njezina mati kad bi se strašno razljutila:

– Sad mi je zbilja dosta. Nemam srećke. Znae zašto je nemam? Bacila sam je! Po-de-ra-la i bacila. Nije mi bilo do nje, poslije svega ...

– Poslije čega? – živo se uplete otac.

– Polije engleskog! – tresnu Melita iz pištolja.

– Šta je bilo na engleskom? – zabrinuto će inženjer Kosić.

– Dobila sam nedovoljan iz engleskog! Iz nepravilnih glagola...“ (Kušan, 1984: 71)

Melita je zbog grižnje savjesti bila spremna ispričati se, ali ju je Nenad preduhitrio ponovnim pitanjem o srećki. Melita je istoga trenutka odustala od isprike te oponašajući majku – autoritet koji je sada zapravo Melita (barem ona tako misli), ispalila još jednu laž. Nenadovo ponovno pitanje natjeralo je Melitu da se ponovno brani, što je ona prema običaju učinila lažući. Melitino pokajanje nije bilo dugoga vijeka, što će se kasnije pokazati kao jedan od bitnijih simptoma pri dijagnosticiranju sindroma Pinokija. Melitina jedinica iz engleskog je, mogli bismo reći, kolateralna žrtva. Uslijed nastojanja da ocu i Nenadu iskaže nezadovoljstvo i njihovim odnosom prema njoj i odgovornošću koja joj je ipak nametnuta, nepromišljeno tvrdi da je dobila nedovoljan iz engleskoga.

Jednoga je jutra Melita na putu do škole vidjela velikog crnog psa koji je jurnuo preko ulice, tramvaj je tom prilikom naglo zakočio, a pas je cvileći pobjegao podvijena repa i glavom bez obzira. Meliti je pas nalikovao na njenoga psa Sultana. Po dolasku u školu, Melita zatiče Vericu u razredu, smješta se do nje pozdravlja ju, ali Verica ne odzdravlja. Melita kreće ponavljati engleski, ali se sjeti psa i započinje:

„– Znaš što, Verice – uzviknu odjednom Melita prisjetivši se nečega. – Znaš, Verice, što se dogodilo? Moj Sultan je pao pod tramvaj ... Dragi moj Sultan ... Verica je uzbuđeno trznula ramenima, ali nije ništa rekla.

– Nije poginuo, Verice, znaš – nastavi Melita – ali su mu sigurno slomljene noge. Odnijeli smo ga kući ... došao je veteran ...“ (Kušan, 1984: 84).

Melita u sljedećem odlomku priznaje Verici kako je izmislila da se radilo o Sultanu. No, prethodno je ipak izrekla laži. Melitu je povrijedilo to što joj Verica nije odzdravila, te je još jednom bila u opasnosti od gubitka prijateljice. Prema već standardnome obrascu, Melita se brani, odnosno pokušava zadržati prijateljicu intrigantnom pričom, naravno izmišljotinom. S obzirom da se već neko vrijeme osjećala usamljeno, Melita nipošto nije htjela izgubiti jedine prijatelje, koji su joj omogućavali da ima dobro mišljenje o sebi te s kojima je jačala vlastito samopouzdanje.

Osim Melite u Kušanovu romanu lažu i odrasli. Tako je na samome početku romana inženjer Kosić, Melitin otac, bio iznimno sretan jer je uspio prevariti liječnika i dobiti četiri dana bolovanja:

„– Onda su se vrata naglo otvorila. U sobu je banuo Melitin otac. On nije bio tužan. Naprotiv, sjao je od zadovoljstva. Priskočio je stolu, poljubio ženu u kosu tako da je odjeknulo kao hitac iz pištolja.

– Mamice, Mirice – ponosno izgovori – dobio sam četiri dana bolovanja. Ha, što kažeš?

Majka podiže glavu i tužno ga pogleda.

– Znači, znači da si uspio prevariti liječnika, je li? – reče ona tiho.“ (Kušan, 1984: 9)

Inženjer Kosić, je prijevarom liječnika (dugo razvijanim kulturološkim obrascem) uspio ispuniti svoju želju. Baš poput djeteta, koje ne želi ići u vrtić/školu, inženjer Kosić nije želio ići na posao, odnosno želio je ostati sljedeća doma, a prevarom se izborio za četiri dana odmora. Uzmemo li u obzir vrijeme nastanka romana, uočljiva je ironizacija maksime „ne možeš ti mene toliko malo platiti, koliko malo ja mogu raditi“ nastale upravo u vremenu socijalizma.

Profesor Vadovec, Melitin razrednik, također laže, i to često s ciljem da učenike pouči, osim engleskome jeziku, životnim mudrostima:

„– Reda mora biti u životu! – započe profesor Vadovec. – Eto, uzmimo željeznicu. Kod nas kasne svi vlakovi. Ali, mislite li vi da je tako u cijeloj zemlji? Nije, varate se. Uzmimo Ljubljanu. Ondje ljudi namještaju satove prema dolasku i odlasku vlakova, da, dragi moji. Ljubljana! Eh, dragi, moji, bio sam u nedjelju u Ljubljani. Znete li što sam vidio? Nevjerojatno! Zamislite onaj promet u Ljubljani. Automobili samo šik-šik, ovamo-onamo. Jedno dijete se otrgne majci i zaleti među automobile. Mislite da je ona poletjela za njim? Nikako, varate se! Ona ide do pješačkog prijelaza, čeka signal na semaforu i onda prelazi ulicu. Kad prijeđe na drugu stranu, dijete opet poleti među automobile. Sirena, kočnice – strašno. Majka opet do semafora, čeka zeleni signal. Majka – prijeko, dijete – natrag. Tako šest puta. Še-e-st puta. Vidite, dragi moji. To je red. Reda mora biti. Verica se osmjehuje. Ona stanuje u susjedstvu profesora Vadovca. Ona zna da je cijeli dan u nedjelju pilio u dvorištu daske za svoj golubinjak. Nije ni primirisao Ljubljanu, nije se ni maknuo iz grada. Ipak priča je bila zgodna. Svima se svidjela. Mnogo više nego engleski nepravilni glagoli.“ (Kušan, 1984: 48).

S obzirom na to da je djelo objavljeno u razdoblju postojanja Jugoslavije, izdanje *Mladosti* iz 1984. godine još uvijek implicitno govori o Jugoslaviji. Profesor Vadovec, odlučuje izmišljanjem na učenike prenijeti životno iskustvo. Međutim, izmišljanjem o putu u Ljubljanu, koristi elemente dječjih laži, jer djeca nerijetko lažu kako odlaze na „egzotično“ mjesto na odmor. Pričati izmišljenu priču o prelasku ceste i prometu u Ljubljani je zasigurno poučnije od priče o piljenju dasaka nedjeljom. Neupitno je kako profesor Vadovec „intrigantnom“ pričom o Ljubljani želi i učvrstiti moć, koju već ionako donosi pozicija razrednika.

Osim inženjera Kosića, profesora Vadovca, lagala je i teta Melanija. Teta Melanija pozivala je Kosićeve godinama da ju dođu posjetiti, ali su Kosići odgađali put. Kako bi natjerala barem Miru Kosić da dođe, izmislila je da je bolesna:

„– Nemojte mi je ni spominjati – odvrati Melitina majka. – Zalud sam putovala. Teta Melanija uopće nije bolesna. Zdravija je nego ja! Htjela je naprosto da je posjetim, jer nas neprestano zove da je obiđemo, a mi ne dolazimo. Tako je izmislila da je bolesna ...“ (Kušan, 1984: 115).

Teta Melanija se osjećala napuštenom, te je, kako bi izbjegla potpuno odbacivanje, djetinjasto poslala brzojav u kojem je navela da je bolesna i tako prisilila Melitinu majku da je posjeti. Čovjek je obiteljsko biće te teško podnosi odbacivanje obitelji, pogotovo stariji članovi obitelji.

Melita, kako odmiče radnja, postaje svjesna svojih laži i izmišljotina te se često propitkuje, ali samo jednom – privremeno – pokaje. Na samome kraju romana Melita, osim svojih laži, postaje svjesna laži svijeta odraslih koji je okružuje:

- „– Ja sam bila velika lažljivica, je li?
– Čuj, Melita ... – zbuni se majka.
– Znam, znam da sam bila ... Imali ste zbog toga muke sa mnom, ja to dobro znam
...
(...)
– Mama – nastavi Melita odlučno i glasno i ustade sa stolice. – Teta Melanija, zar ne, teta Melanije ti je javila da je bolesna, a nije bila, je li?
– Tako je, Melita – reče majka.
– Znači ... ona je to izmislila, je li?
– Ovaj ... Melita ... nemoj ...
– To nije bila istina, je li? – pitala je djevojčica uporno dalje.
– Nije – odvrati majka.
– Ovi iz Zoološkog vrta ... kad su stavili ploču – nastavljala je Melita – pred onaj kavez s medvjedom ... Kako je opasan, i tako dalje ... Sve su to izmislili? A tata?
– Tako je – javio se otac.
– A ti, tata – nastavila je Melita žmirkajući – jesi li ti baš tako teško bolestan ovih dana ... Kad se igraš medvjeda, mislim, i drugo ...
– Pa ... pa, Melita ... - zbunio se otac.

- Ali si na bolovanju, je li, a? Na bolovanju su bolesni ljudi. Je li tako, a?
- Pa ovaj ... znaš, Melita ...
- Ti si to, onda, onako ... izmislio ... a? Malko nasamario liječnike? Kao mamu kad pušiš u vrtu ...
- (...)
- Kao Nenad kad kaže da nije jeo jagoda a sutra dobije takav osip da ga vidiš na kilometar daleko – produži djevojčica obraćajući se bratu koji je uporno čitao novine.
- (...)
- Svi su oni izmišljali, je li, mama? Nećemo reći lagali, jer je to ružno ... Ali su izmišljali, je li mama?
- Pa jesu, naravno ... Ali ...
- Dobro, mama, onda ništa ... 'Ajdmno jesti – reče Melita i nasmije se. – Samo ne zna zašto vi meni niste odmah rekli u lice: 'Melita, lažeš ... ti si lažljivica ...' A ne ovakve, ovakve ...“ (Kušan, 1984: 115-116).

Upravo Melitina pitanja na kraju romana relativiziraju njezinu sklonost kao možebitnu manu jer i teta Melanija laže, izmišlja brzojavom i tata i razrednik i Nenad i Zoološki i svi (Hranjec, 2004). Upravo u posljednjem poglavlju pripovjedač odgovara na Hranjecova (2004) pitanja o tome smiju li odrasli prekoravati djecu kad i sami, kako Kušan to naziva, izmišljaju. Dalje se pripovjedač od dublje pedagoške intonacije djela izvlači humorističnom igrom: „razgovorom-komentarom psa i kanarinca (dakle uvodi i jezik basne!) i 'spuštanjem' na svoj račun.

Melita je u hrvatskoj kulturi postala podjednako korišten sinonim za laž, baš poput Pinokija. Sasvim je jasno kako Melita laži ne kazuje povremeno, laži su njen način ponašanja i suživota s ostalima, jer laže roditeljima, bratu, razredniku, prijateljima te podstanaru, zapravo svima – naveli bi Laniado i Pietra (2008). U Melitinome se ponašanju ipak ne uočava problem odgađanja zadovoljenja neke želje ili potrebe, kao ni korištenje umiljatošću, prijevarama, ali zato nerijetko glumi žrtvu, i to žrtvu obaveza koje joj je ostavila majka po odlasku. Melita rijetko svaljuje posljedice svojega nestašluka na druge.

Također, iako je nekoliko puta gotovo „ulovljena“ u laži, nije se pokajala. Bila je jednom spremna ispričati se, ali je i tu namjeru zamijenila lažima. Istina, Melita se nekoliko puta preispitivala, ali je konačno priznala da je lažljivica tek kada su sve laži bile otkrivene. Melita nema sklonost druženja s djecom koja su uključena u mutna posla, ne krade i, s obzirom na dob, ne iskušava lake droge. Za razliku od Pinokija, kod Melite se ne očituju svi simptomi Pinokijeva sindroma. No, Melita ipak pati od sindroma Pinokija, jer u svojim lažima groteskno pretjeruje, nema mjeru ili granicu pri laganju te se samo zapliće u vlastitu mrežu laži i ugrožava svoje prijateljstvo te povremeno narušava obiteljske odnose.

Osim Melite, a na temelju Melitina propitivanja laži u zadnjem poglavlju, sindrom Pinokija očituje se i u odraslih osoba sadržanih u Kušanovu romanu. Melita uočava kako laganje u odraslih nije povremeno, već je način na koji odrasli međusobno funkcioniraju, ali se i odnose prema djeci. Baš poput djece, odrasli nerijetko ne mogu odgoditi zadovoljenje svojih potreba, a pri ostvarenju svojih namjera koriste se svim mogućim vještinama (prijevarama, obećanjima, glumljenjem i slično). Iako se svi simptomi sindroma Pinokija ne prezentiraju u odraslih Kušanova romana, Melita nam pomaže da uočimo kako odrasli, čitav konstrukt svijeta odraslih zaista pati od sindroma Pinokija.

Osim majke, koju Kušan odstranjuje s poprišta laži na početku romana, kako navodi Hranjec (2004), jedina odrasla osoba koja nije lagala jest slikar Poklepović ili stric Sjekira. No, stric Sjekira tumači te opravdava Melitina neprestana izmišljanja kao pozitivnu sklonost, kao posljedicu dječje razbuktale mašte (Hranjec, 2004). Hranjec (2004) navodi kako je stric Sjekira u funkciji autorova glasnogovornika.

Kušanov roman *Lažeš, Melita* doživio je ekranizaciju u obliku igrane serije, uz nekoliko uočljivih promjena u scenariju vezanih uz originalnu radnju romana. No, promjena se nije dogodila po pitanju prezentiranja laži publici. Baš kao u romanu, Kušan u seriji laganje ili izmišljanje odlučuje prikazati situacijama, a ovoga puta i retrospektivnim povratcima na određene situacije (čiji se nedostatak očituje u romanu), odnosno fokusom na čitave rečenice, a ne samo riječi. Upravo ovime dokazujemo lingvističku tezu kako riječi ne lažu, lažemo rečenicama u konačnici situacijama, radilo se o romanu ili seriji.

4.5. Miroslav Slavko Mađer

Miroslav Slavko Mađer⁵ autor je više zbirki pjesama, drama, novela, kratkih priča, eseja crtica, humoreska te knjiga za djecu. Kao književnik, formirao se unutar „izgubljene generacije“ okupljene 1950-ih oko časopisa *Krugovi*⁶. Brojna Mađerova djela doživjela su i uprizorenje na hrvatskim kazališnim pozornicama, a poezija mu je uvrštena u nekoliko antologija⁷. Liriku Mađer koristi kao primarni medij, a stihovi su mu uglavnom strofično organizirani, nejednaki, vezani, slobodni ili pak tek uvjetno pripadaju tipu slobodnoga stiha⁸.

4.5.1. Pišta oko svijeta

Pišta oko svijeta slikovnica je u stihovima o malome junaku „laži ili snova“ (Mađer, 2013). Mali Pišta s prijateljem razgovara o putu oko svijeta. Pišta navodi kako na put kreće brodovima, tvrdi da će letjeti i ploviti brzinom kometa, a prijatelj mu na sve tvrdnje odgovara riječju „šteta“ (Mađer, 2013). Prijatelj Pišti potom govori:

„E, moj Pišta – šteta brodova,
Zrakoplova i kometa
Za putovanje laži
Oko svijeta...“ (Mađer, 2013).

⁵ Umro književnik Miroslav Slavko Mađer (2015). <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/umro-knjizevnik-miroslav-slavko-mader/290815/>, pristupljeno 1. rujna 2017.

⁶ Miroslav Slavko Mađer, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37951>, pristupljeno 1. rujna 2017.

⁷ Umro književnik Miroslav Slavko Mađer (2015). <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/umro-knjizevnik-miroslav-slavko-mader/290815/>, pristupljeno 1. rujna 2017.

⁸ Miroslav Slavko Mađer, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37951>, pristupljeno 1. rujna 2017.

Prijatelj je shvatio da Pišta izmišlja, odnosno laže te ga je na to pomalo duhovitom opaskom upozorio. No, Pišta mu odgovara:

„Nije šteta, jer tko zna putovati, tako,
S maštom će letjet i bit će mu lako“ (Mađer, 2013).

Pišta, svjestan da je ulovljen u laži, tvrdi kako se radi isključivo o mašti. Mašta ili ne, Pišta je priču o putu oko svijeta izmislio. Sasvim je izgledno kako je Pišta htio zadiviti prijatelja, a opravdanjem je htio zaštititi njihovo prijateljstvo. Laž o putovanju na egzotično, odnosno fantastično mjesto odgovara i dječjoj laži u svrhu stjecanja moći nad vršnjakom.

Pištinim opravdanjem Mađer je laž okarakterizirao kao pozitivnu pojavu, kao element dječjega maštanja, kao uobičajenu sastavnicu djetinjstva.

4.5.2. Pišta s vašarišta

Pišta s vašarišta Mađerova je ilustrirana zbirka pjesmama objavljena 1975. godine. Zbirka sadrži niz pjesama o malenome Pišti, ali i niz zavičajnih pjesama.

4.5.3. Kad Pišta priča

Zbirka započinje pjesmom *Kad Pišta priča* u kojoj Pišta „prepričava“ što je vidio:

„Sve mi se čini
da sam vidio mačku kako pliva,
a bila je živa,
i malo pseto kako leti
u nekoj jurećoj četi.
I sve mi se čini da je klupa ova živa
i da će kamen umrijeti.“ (Mađer, 1975).

Sam naslov pjesme sugerira nam kako Pišta izmišlja događaje. Naslovom nam autor nastoji reći kako je Pištino izmišljanje fantastičnih događaja, kojima je svjedočio, zapravo sastavni dio Piština djetinjstva i odrastanja. Pišta je ipak svjestan činjenice da su drugi prozreli njegove laži te navodi:

„Zato ću sve ovo sada morati skratiti.
I bit će bolje da ovdje tako nije
Kad mi se cijeli svijet smije.“ (Mađer, 1975).

Vidljivo je kako Pišta povlači granicu i odlučuje prestati lagati, ali nam je iznimno teško pretpostaviti zašto Pišta izmišlja događaje, to jest laže. Za utvrđivanje razloga nam nedostaje opširniji kontekst cjelokupne situacije u kojoj Pišta „prepričava“ događaje. Konkretnije, ne znamo kome se Pišta obraća pa tako ne možemo utvrditi pregovara li s autoritetom, odnosno izbjegava li odbacivanje od strane prijatelja.

Mađer u ovoj pjesmi laž karakterizira kao nešto zbog čega nam se drugi mogu smijati, te da bi zbog toga trebalo prestati lagati, baš kako to čini Pišta.

4.5.4. *Kit u Dravi*

U pjesmi *Kit u Dravi* Mađer ironično progovara u prvome licu o svome iskustvu s pecanja te se obraća Pišti, ali i čitateljima:

„– Ja udicu ...
Udica se ne da tako lako ...
Pomislih:
 Bit će to neka riba teška!
I još jedanput povukoh jako ...
I gle čuda!
S udice kit mi se smješka.
Vjerovali ili ne – Istinu vam kažem:

Ja u Dravi ulovih kita prava.
Lud bio ja – ako lažem,
i Drava ne bila Drava!“ (Mađer, 1975).

Mađer se, svjestan nevjerojatnosti svojega iskustva, opravdava i čitateljskoj publici i Pišti. Možemo reći da na djetinjast način želi održati prijateljsku vezu s publikom, ali prije svega i s Pištom. U nastavku pjesme progovara Pišta:

„– Ah, to nije ništa –
– Ja sam iz Bosuta izvukao majmuna ...
– Čista mašta!
– Pitaj ako ne vjeruješ
Svoga dravskog kita ...
– Ništa, ništa – odgovorih ja –
Majmune s vašarišta.“ (Mađer, 1975).

Pišta, svjestan da autor ironizira njegovo često laganje, odlučuje izmisliti priču o majmunu kojega je upecao u rijeci Bosut. Ova pjesma sasvim jasno pokazuje kako Pišta i autor zaista njeguju prijateljski odnos i kako obojica laganjem žele zaštititi prijateljstvo. Međutim, laganjem, jedan drugome, žele učvrstiti i vlastite položaje moći unutar prijateljskoga odnosa.

4.5.5. Pišta i Stipa

Pjesma *Pišta i Stipa* donosi raspravu prijatelja o njihovim mogućnostima i vještinama:

„*Pišta:*
Ja mogu napraviti zrakoplov od gume ...
Stipa:
Ah, nije to ništa Pišta!
Ja mogu napraviti more od šume ...

Pišta:

Vjerujem ti – kako da ne!

Ja, na primjer, mogu ostvariti sne ...

Stipa:

To sam već davno znao

Dok djed još si bio ...

Pišta:

Da, ja sam se već u svemir slao

Dok si ti još o tome snio ...

Stipa:

E, Pišta, Pišta ... Zašto si to krio?

Kad si već tako visoko bio,

Vratiti se nisi smio ...

Pišta:

I sigurno to učinio ne bi.

Ali, eto, morao sam to ispričati tebi ...

Stipa:

Ništa, dragi moj Pišta.

Sve te laži ti sačuvaj sebi ...

Pišta:

Hoću, ali onda će krivo biti tebi ...“ (Mađer, 1975).

Ovakva rasprava među prijateljima u dječjoj dobi nije nimalo neobična i nije rijetka. Jednako tako, nije nimalo neobično da djeca u slične rasprave uvrste pokoju laž ili izmišljotinu kako bi njihova priča postala intrigantnijom. Djeca pod svaku cijenu žele održati i sačuvati prijateljske odnose, ali žele steći i određenu moć nad svojim prijateljem kako bi zaštitili svoje samopouzdanje.

Iako Mađer otkriva kako su se i Stipa i Pišta u nadmetanju koristili lažima, laž u ovoj pjesmi nije predstavljena kao negativna pojava. Naprotiv, laž je zadnjim stihom prikazana kao ono za čime bi drugi mogli patiti ili žaliti, ako se dogodi da Pišta prestane lagati.

4.5.6. *Pišta napamet*

Kratka pjesma *Pišta napamet* govori o prijateljskome odnosu Pište i Stipe:

„Pišta je
nitko
i
ništa
kaže mali Stipa.
– Ja sve njegove laži
Znam već napamet“
– Ah –
Reći će Pišta:
Ništa!
Stipa gluposti sipa,
A moju pamet
Uči
n a p a m e t!“ (Mađer, 1975).

Pištin prijatelj Stipa navodi kako sve Pištine laži zna napamet, dok Pišta tvrdi kako Stipa sve njegove priče, svu njegovu „pamet uči napamet“ (Mađer, 1975). Autor nam ovom pjesmom implicitno poručuje kako Pišta konstantno laže. No, laži su se, pokazuje pjesma, pokazale uspješnom strategijom zadržavanja prijatelja.

Sudeći prema pjesmi *Pišta napamet* s velikom sigurnošću možemo reći kako Pišta zaista stalno laže. U Pište se, osim stalnoga laganja i izmišljanja, ne očituju ostali simptomi sindroma Pinokija, a i sam autor Pištinim lažima pristupa kao uobičajenoj, a često i pozitivnoj, simpatičnoj pojavi iz razdoblja djetinjstva, kao sastavnom dijelu dječjega maštanja. Ipak, usuđujemo se zaključiti kako bi Pišta, odnosno dijete slično Pišti moglo ozbiljnije patiti od sindroma Pinokija, ukoliko nastavi s laganjem, ali i ukoliko se njegovim lažima nastavi pristupati kao pozitivnoj pojavi u razdoblju djetinjstva.

4.6. Zvonimir Balog, *Vaze kamikaze*

Pjesnik, prozaik, slikar, kipar i ilustrator, Zvonimir Balog stvorio je impozantan opus od sedamdesetak knjiga za djecu i odrasle⁹. Autor je slikovnica, zbirki pjesama, priča, eseja, romana, aforizama, dramskih tekstova, scenarija i dviju antologija¹⁰. Balog je u teoriji književnosti smatran utemeljiteljem suvremene hrvatske dječje poezije, a njegove pjesme i prozu karakteriziraju igre riječima, slogovima, glasovima, etimologijom, slikama i značenjima¹¹.

U zbirki poezije *Zlatna nit* 1978. godine Balog objavljuje pjesmu *Vaze kamikaze* u kojoj na neobičan način progovara o temi ovoga rada. Lažima i fenomenu dječjega laganja Balog u pjesmi pristupa metaforom:

„Jeste li čuli za vaze kamikaze?
To su one
što samouništenju su sklone.
Ta, tko će živjeti u takvoj mucu,
danim stajati s cvijećem u ruci?
Jednostavno im dosadi
to što se od njih radi.
U jednom trenu, kad neprijatelj prolazi,
film pukne takvoj vazi,
privuče se rubu stola

⁹ UMRO ZVONIMIR BALOG: Najnagrađivaniji hrvatski dječji pisac preminuo u 83. godini (2014). <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/umro-zvonimir-balog-najnagrađivaniji-hrvatski-djecji-pisac-preminuo-u-83.-godini/574969/>, pristupljeno 31. kolovoza 2017.

¹⁰ UMRO ZVONIMIR BALOG: Najnagrađivaniji hrvatski dječji pisac preminuo u 83. godini (2014). <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/umro-zvonimir-balog-najnagrađivaniji-hrvatski-djecji-pisac-preminuo-u-83.-godini/574969/>, pristupljeno 31. kolovoza 2017.

¹¹ UMRO ZVONIMIR BALOG: Najnagrađivaniji hrvatski dječji pisac preminuo u 83. godini (2014). <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/umro-zvonimir-balog-najnagrađivaniji-hrvatski-djecji-pisac-preminuo-u-83.-godini/574969/>, pristupljeno 31. kolovoza 2017.

i ne misleći na svoj rod,
baci se na pod.“ (Balog, 1978: 17).

Balog pjesmom implicitno, aluzivno progovara o takozvanoj prvoj ili *nisam ja* dječjoj laži. Upravo je laž o vazama kamikazama, koje se same bacaju na pod, jedan od dječjih načina izbjegavanja kazne. Personificirane vaze preuzele su krivicu za dječji nestašluk. Metaforom svaljivanja krivice na vaze djeca zapravo započinju pregovore s autoritetom. Djeca će, objašnjavaju Seager i Mann (2009), za ovakvim lažima posegnuti upravo zbog, urođenih nam, nagona za samoodržanjem, čemu Balog izvrsno suprotstavlja nagon samouništenja uočen u vaza. Balog laži e daje negativnu konotaciju, već se ona može uslijed vješte igre riječima doživjeti pozitivno.

5. ZAKLJUČAK

Laganje je postalo ljudska svakodnevnica, ljudski *modus operandi*, ljudski mehanizam ljudskoga ponašanja i, osim što se rađamo s genetskom predispozicijom za laganje, svakodnevno učimo lagati, laži dovodimo do savršenstva, a laganje njegujemo kao vještinu od malih nogu. Najveća je istina zapravo da svi mi lažemo, a oni koji tvrde obratno mogli bi biti najveći lažljivci od svih (Seager, Mann, 2009). Djecu upoznajemo s laganjem i lažima u okvirima vlastita doma i odgoja, ali laž značajno utječe na djecu i izvan naše zaštite, našega doma i odabranoga načina odgajanja.

Dječja se književnost, s izričitom pedagoškom pozadinom, bavi laganjem i laži. Pritom dječja književnost djecu uzima kao pasivne receptore kojima ju nužno pružiti pedagoško cjepivo prekriveno uzbudljivim ili pomalo fantastičnim fabulama.

Odabrana djela i situacije koje su temeljene na laži u potpunosti potvrđuju lingvističku tezu kako lažemo rečenicama. Konkretnije, dodajući rečenicama kontekst zidamo situacije, te upravo njima lažemo.

S obzirom na uzak uzorak odabranih djela ovoga rada nije moguće donijeti opsežniji općeniti zaključak. Ipak, svaki književni rod pristupa lažima i laganju na njemu svojstven način.

Bajke i fantastične priče, u ovome slučaju *Kako je Potjeh tražio istinu* Ivane Brlić-Mažuranić te *Pinokio* Carla Collodija, laž karakteriziraju krajnje negativno i pristupaju joj s pozicije pedagoškog autoriteta s naglaskom na ispravljanje toga tipa dječjega ponašanja.

Nadalje, realistički roman *Lažeš, Melita* Ivana Kušana laganje problematizira uzimajući u obzir i društveni aspekt bivanja djetetom. Konkretnije, roman dječju laž postavlja u razne društvene situacije svijeta odraslih, a upravo dijete na završetku problematizira laganje odraslih, što romanu daje svojevrsnu društvenu perspektivu. Roman implicitno upozorava koliko suptilno svijet odraslih utječe na dječji svijet.

Poezija dječje laganje transponira kao pozitivan fenomen. Balog mu u *Vazama kamikazama* pristupa kao duhovitoj metafori onoga što bismo kolokvijalno nazvali *izmotavanja*, odnosno dječjega pregovaranja s autoritetom i izbjegavanja kazne.

Istim pozitivnim pristupom laganju, lažima i izmišljanju prožete su i Mađerove pjesme o malenom junaku Pišti. Mađerov Pišta lažima u najvećem broju situacija nastoji sačuvati prijateljske odnose, a Mađer dopušta čitatelju da zaključi kako je to sasvim uobičajena, te očito uspješna dječja praksa.

KORIŠTENI IZVORI

1. Alečković, Mira (1970). Dečja književnost – afirmacija života. U: Janjušević G. (ur.) *Dečja književnost – šta je to?*. Novi Sad: Zmajevе dečje igre – Kulturni centar
2. Balog, Zvonimir (1978). Zlatna nit. Zagreb: Mladost. str. 17
3. Bašić, Marijan (1979). Bilješka o piscu. U: Collodi, Carlo. *Pinokio*. Zagreb: Mladost
4. Berenstain, Stan i Jan (2014). Medvjedići uče o istini. Zagreb: Algoritam
5. Bhattacharjee, Yudhijit (2017). Zašto lažemo. *National Geographic Hrvatska*, 164, 16-38.
6. Brlić-Mažuranić, Ivana (2013). Priče iz davnina. http://lektire.skole.hr/system/files/pdf/2015/brlicmazuranic_priceizdavnine.pdf?file=1&type=node&id=100 pristupljeno 24. kolovoza 2015.
7. Collodi, Carlo (1979). Pinokio. Zagreb: Mladost
8. Crnković, Milan (1990). Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike. Zagreb: Školska knjiga
9. Crnković, Milan, Težak, Dubravka (2002). Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine. Zagreb: Znanje
10. Cvitan, Dalibor (1970). Djela omeđena dječjom dušom. U: Janjušević G. (ur.) *Dečja književnost – šta je to?*. Novi Sad: Zmajevе dečje igre – Kulturni centar
11. Dječja književnost, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567>, pristupljeno 19. kolovoza 2017.
12. Hameršak, Marijana, Zima, Dubravka (2015). Uvod u dječju književnost. Zagreb: Leykam international
13. Hranjec, Stjepan (2004). Dječji hrvatski klasici. Zagreb: Školska knjiga
14. Hranjec, Stjepan (2009). Ogledi o dječjoj književnosti. Zagreb: Alfa
15. Hunt, Peter (2005). Understanding Children's Literature. New York: Routledge
16. Idrizović, Muris (1984). Hrvatska književnost za djecu: Sto godina dječje knjige, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske
17. Kušan, Ivan (1984). Lažeš, Melita. Zagreb: Mladost
18. Laniado, Nessia, Pietra, Gianfilippo (2008). Dječje laži (Zašto ih kazuju, kako ih tumačiti?). Rijeka: Studio TiM

19. Laž, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35715>, pristupljeno 18. kolovoza 2017
20. Mađer, Miroslav Slavko (1975). Pišta s vašarišta. Zagreb: Školska knjiga
21. Mađer, Miroslav Slavko (2013). Pišta oko svijeta. Zagreb: Naklada Ljevak
22. Miroslav Slavko Mađer, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37951>, pristupljeno 1. rujna 2017.
23. Muraja, Damir (2008). Kult laži iliti istina o našoj svakodnevicu. Velika Gorica: Muraja
24. Petrović, Vladimir (1964). Dečja mašta i laž. Beograd: Rad
25. Seager, Paul, Mann, Sandi (2009). Zar bismo Vam lagali? Zagreb: Naklada Ljevak
26. The Berenstain Bears and the Truth. <http://www.imdb.com/title/tt6002610/>, pristupljeno 31. kolovoza 2017.
27. Umro književnik Miroslav Slavko Mađer (2015). <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/umro-knjizevnik-miroslav-slavko-mader/290815/>, pristupljeno 1. rujna 2017.
28. UMRO ZVONIMIR BALOG: Najnagrađivaniji hrvatski dječji pisac preminuo u 83. godini (2014). <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/umro-zvonimir-balog-najnagradaivani-ji-hrvatski-djecji-pisac-preminuo-u-83.-godini/574969/>, pristupljeno 31. kolovoza 2017.
29. Visinko, Karol (2008). O hrvatskoj književnosti za mladež. *Kolo: časopis Matice hrvatske* 18, 3-4. <http://www.matica.hr/kolo/309/o-hrvatskoj-knjizevnosti-za-mladez-20532/>, pristupljeno 20. kolovoza 2017.
30. Weinrich, Harald (2005). Lingvistika laži: može li jezik sakriti laži? Zagreb: Algoritam
31. Zima, Dubravka (2001) Ivana Brlić Mažuranić. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu